

10683

Holland
1981

13

I Noord-Holland

P. J. Woltering

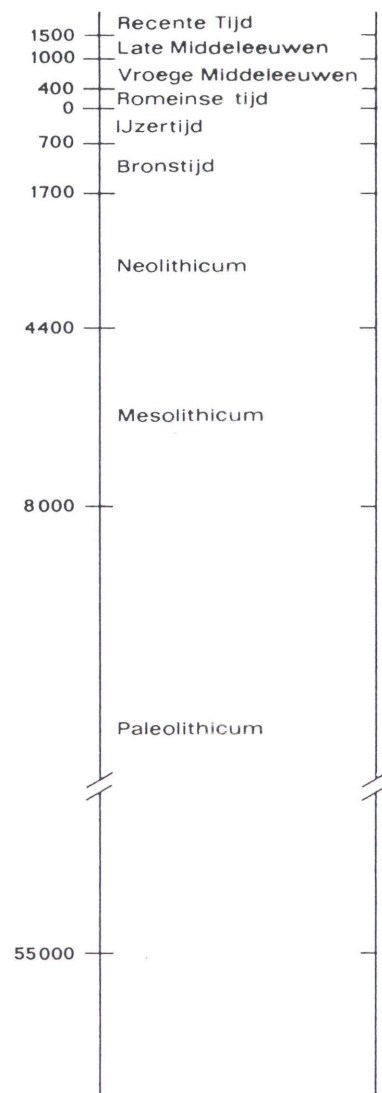
De kroniek verschijnt in twee delen: Noord-Holland in aflevering 5, Zuid-Holland in aflevering 6 van deze jaargang van *Holland*.

De kroniek is ingedeeld in drie perioden: Prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen-en-later. Binnen deze perioden zijn de vindplaatsen alfabetisch geordend. Bij de berichten bevinden zich bijdragen van derden en ontleeningen aan bestaande literatuur. Ter onderscheiding is het volgende aangehouden: bijdragen van derden zijn ondertekend; berichten met een volledige literatuuropgave zijn letterlijk overgenomen; berichten met bronvermelding zijn extracten uit mededelingen of uit literatuur die in de literatuurlijst vermeld wordt; berichten zonder onderschrift zijn geschreven door de auteur van de kroniek.

Naar allen die aan deze kroniek op enigerlei wijze hebben meegewerkt gaat onze dank uit.

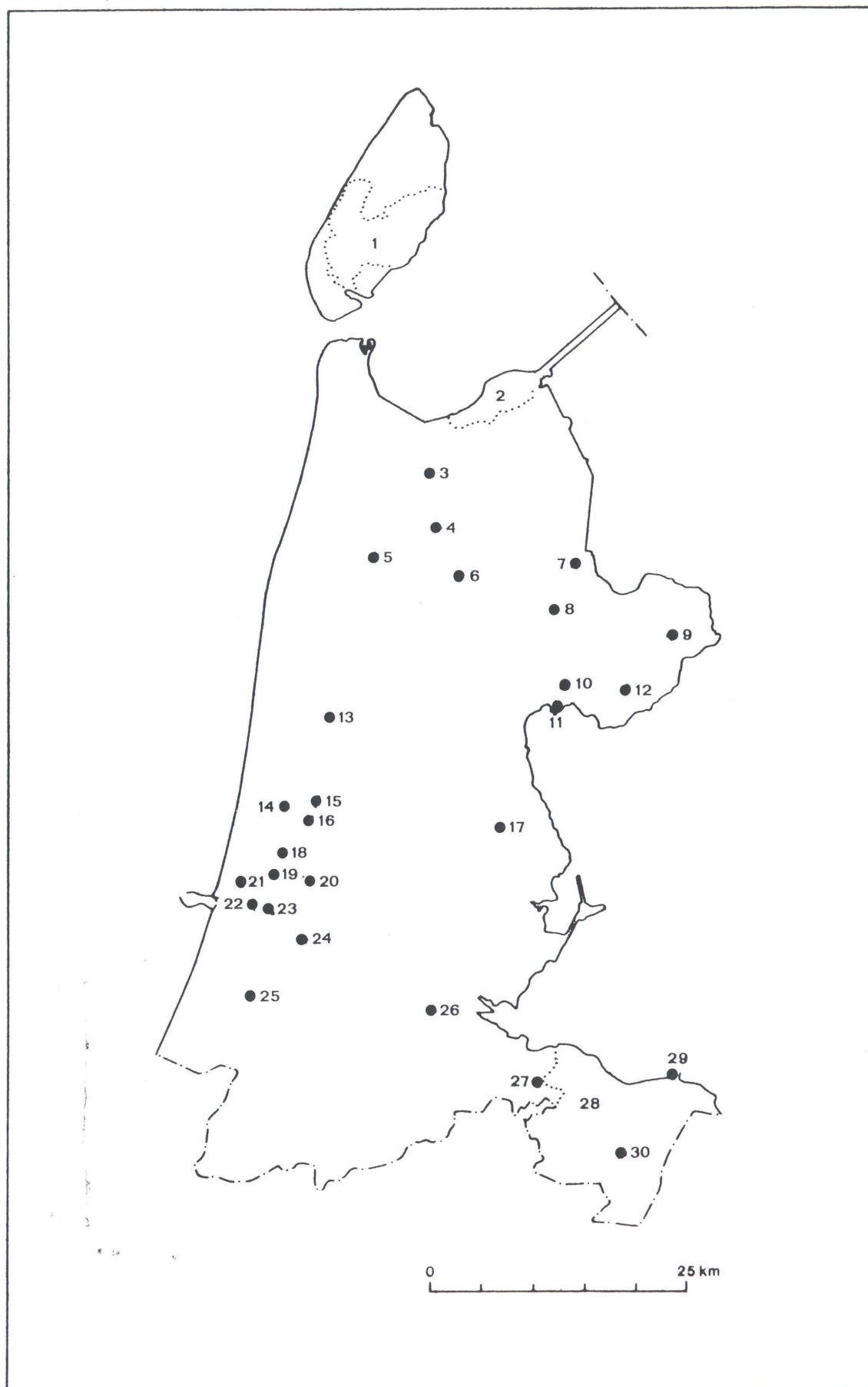
Afkortingen

AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
B	Bronstijd
BAI	Biologisch-Archeologisch Instituut van de Rijks-universiteit te Groningen
BKNOB	<i>Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, 6e serie</i>
BP	Before present = voor 1950
BROB	<i>Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek</i>
D	Diverse perioden
IPP	Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Proto-historie van de Universiteit van Amsterdam
LM	Late Middeleeuwen (1000-1500)
M	Mesolithicum
N	Neolithicum
NKNOB	<i>Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond</i>
NT	Nieuwe Tijd (na 1500)
P	Paleolithicum
R	Romeinse Tijd
RMO	Rijksmuseum van Oudheden, Leiden
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort
VM	Vroege Middeleeuwen (voor 1000)
WFON	<i>West-Frieslands Oud en Nieuw</i>
IJ	IJzertijd

De kroniek staat onder redactie van drs P. J. Woltering, provinciaal archeoloog van Noord-Holland.

Adres: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Kleine Haag 2, 3811 HE Amersfoort; tel. (033) 1 26 48.

Prehistorie

Alkmaar Een belangrijk gedeelte van het archeologisch onderzoek in Alkmaar concentreerde zich in 1980 op het terrein achter de Grote Kerk, waar 't Hooge Huys een parkeergarage gaat bouwen. Het terrein is gelegen op oude geestgronden, waarop van oudsher menselijke bewoning mogelijk was. Toen de bouwplannen een definitieve vorm hadden gekregen, werd in overleg met 't Hooge Huys dan ook besloten zoveel mogelijk archeologische waarnemingen te verrichten.

Uit eerdere onderzoeken in bouwputten rondom het betreffende terrein (onder meer de telefooncentrale) en rondom de Grote Kerk (onder meer het voormalige postkantoor) is de bewoningsgeschiedenis ter plaatse tamelijk nauwkeurig bekend. Samengevat zien we dat na het einde van de Bronstijd (ca 700 v. Chr.) – als het klimaat veel droger wordt – de hoger gelegen strandwallen met fijn stuifzand bedekt worden. De vorming van deze Oude Duinen (de 'geestruggen') duurt voort tot in de Romeinse Tijd. Op verschillende plaatsen rondom de Grote Kerk is bewoning op deze hooggelegen geestruggen in de prehistorie en Romeinse Tijd aangetoond.

In de bouwput van 't Hooge Huys werd eveneens bewoning uit de prehistorie vastgesteld. De oudste bewoning werd aangetroffen aan de kant van de Bagijnenstraat. In de loop van de IJzertijd, vrij spoedig na het begin van de overstuivingen vestigden zich daar de eerste mensen. Een gedeelte van een akkerland met eergetouw sporen – vrijwel op het veen gelegen – kon worden blootgelegd en opgemeten. Het aangetroffen aardewerk maakt een datering in Vroege-Midden-IJzertijd mogelijk. Het akkerland raakte daarna overstoven, waarna er zich in de Late IJzertijd opnieuw mensen vestigden. Ook deze bewoning verdween, terwijl de overstuivingen bleven doorgaan. In de Romeinse Tijd raakte het terrein wederom bewoond, ditmaal echter op een zandrug die ca 60-80 cm boven het oude niveau was gelegen. De woonlaag uit de Romeinse Tijd is nergens meer aanwezig omdat deze – niet verder afgedekt door stuifzand – door bewoning vanaf de Middeleeuwen is verstoord. De aanwezigheid van bewoning blijkt echter uit aardewerk, afkomstig uit afvalkuilen en waterputten die vanuit de woonlaag in het onderliggende zand werden gegraven.

Na de Romeinse Tijd treedt langs de gehele kuststreek een lang bewoningsvacuüm op. Eerst in de Vroege Middeleeuwen vestigden zich de eerste bewoners van wat thans Alkmaar heet, weer op de hoge geestrug, ditmaal meer oostelijk op de rand ervan,

Afb. 1 Overzicht van vindplaatsen en veldkarteringen in Noord-Holland in 1980.
Tek. ROB.

			Medemblik: Opperdoes	7 (B, IJ)	p. 210
			Niedorp	6 (LM)	p. 222
			Schagen	5 (R, LM)	p. 215
			Stede Broec: Grootebroek	9 (LM)	p. 223
			Texel	1 (Y, R, VM, LM)	p. 212
Akersloot	15 (R, NT)	p. 218	Twisk	8 (B)	p. 212
Alkmaar	13 (LM)	p. 203	Uitgeest	16 (R, LM)	p. 215
Amsterdam	26 (LM)	p. 218	Velsen: Noord	21 (R)	p. 216
Anna-Paulowna	3 (LM)	p. 219	Velsen: Noord		
Barsingerhorn: Kolhorn	4 (N)	p. 204	Spaarndammer polder	23 (R)	p. 216
Beverwijk	19 (LM)	p. 219	Velsen:		
Castricum	14 (R, VM, LM)	p. 220	Polder Buitenhuizen	24 (LM)	p. 226
Het Gooi	28 (VM, LM)	p. 220	Velsen: Zuid	22 (B)	p. 212
Haarlem	25 (LM)	p. 220	Venhuizen	12 (B)	p. 213
Heemskerk	18 (IJ, R, VM, LM)	p. 205	Weesp	27 (LM, NT)	p. 227
Hilversum	30 (P)	p. 205	Wieringen	2 (IJ, VM, LM)	p. 228
Hoorn: centrum	11 (NT)	p. 220	Zaanstad: Assendelft 1	20 (IJ, R)	p. 218
Hoorn: Zwaag	10 (LM, NT)	p. 222	Zaanstad: Assendelft 2	20 (LM)	p. 228
Huizen	29 (P)	p. 209	Zeevang: Kwadijk	17 (LM)	p. 228

ongeveer op de plaats waar thans het gebouw van 't Hooge Huys is gevestigd. In de in 1980 onderzochte bouwput begint de bewoning echter veel later, zeker niet voor het eind van de 12e eeuw. Een aantal waterputten (houten tonnen) uit de Late Middeleeuwen werd op het terrein aangetroffen. Uit nog latere tijd (16e, 17e en 18e eeuw) dateert een aantal gemetselde water- en beerputten.

Het hier samengevatte onderzoek is het resultaat van een groot aantal, soms korte, waarnemingen en onderzoeken, omdat de bouwwerkzaamheden en de moeilijke ligging midden in de stad geen langdurig, aaneengesloten onderzoek mogelijk maakten. Het vond plaats vanuit Openbare Werken Alkmaar, onder supervisie van de ROB. Bron: *Jaarverslag 1980 Openbare Werken Alkmaar* (E. H. P. Cordfunke)

Barsingerhorn: Kolhorn Over de ontdekking van de nederzetting(en) van de late Standvoetbekercultuur in 1975, en het fysisch-geografisch veldwerk in de daarop volgende jaren is bericht in de kronieken over 1975-77. Vastgesteld werd dat twee nederzettingen aanwezig zijn, beide ca 2500 m² groot, herkenbaar aan een dikke laag zwart, zeer humeus materiaal, gemengd met nederzettingsafval. Ze liggen op de zandige oeverwallen aan weerszijden van een 10-15 m brede ca N-Z verlopende kreek. Bij het fysisch-geografisch veldwerk kon niet met zekerheid worden vastgesteld of de kreek nog functioneerde ten tijde van de bewoning.

Opgravingscampagne 1979

In het najaar van 1979 werd door het Biologisch-Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen een begin gemaakt met het onderzoek van deze nederzettingen. De volgende werkzaamheden werden verricht:

- a. Het graven van een proefput van 10 x 3 m in de zuidelijke nederzetting, om te experimenteren met het zeven van de nederzettingslaag. Daarbij bleek dat alleen door nat zeven de archeologisch interessante resten snel en volledig konden worden verzameld.
- b. Het schoonmaken met een hydraulische kraan van een vlak van 880 m² op een breed gedeelte van de westelijke oeverwal ten zuiden van de zuidelijke nederzetting. Grondsporen werden niet aangetroffen. Wel bleek hier een smalle zijarm van de kreek aanwezig, die bij het boren niet was ontdekt.
- c. Het graven met de kraan van een profielsleuf door de geul ten noorden van de noordelijke nederzetting. Daarbij bleek dat de geul reeds grotendeels met sediment was opgevuld, en niet meer functioneerde toen de bewoning begon.

Vastgesteld werd bovendien, dat in het veen op de oeverwal lange, smalle ongeveer NW-ZO gerichte sleuven waren gegraven. Blijkens enkele kogelpotscherven in de vulling is dit in de Middeleeuwen gebeurd. Aangezien de sleuven zijn gevuld met een mengsel van klei en veenbrokken, of met grof wadzand, vond dit graafwerk buitendijks plaats, en moet aan het zogenaamde 'darinkdelven' worden gedacht.

Opgravingscampagne 1980

Eén van de conclusies uit de zeefexperimenten in het najaar van 1979 was, dat het in de vijf jaren die voor het onderzoek waren uitgetrokken niet zou lukken meer dan 50% van beide nederzettingen op te graven. Daarom werd besloten slechts de helft van elke nederzetting te onderzoeken, door middel van dambordsgewijs geplaatste werkputten van 10x10m. Binnen deze werkputten zou de nederzettingslaag in vakken van 1 m², in lagen van ca 10 cm worden afgegraven. In overleg met het waterschap De Aangedijkte Landen en Wieringen en de eigenaar van het terrein werd een sloot gegraven tot vlak bij de nederzetting, zodat de uitgegraven grond ter plaatse gespoeld kan worden. In 1980 werd gedurende 8 weken gegraven. Ondanks het slechte weer tijdens de eerste 4 weken en 3 zware wolkbreuken in de laatste weken, lukte het 400 m² te onderzoeken. Over het opgegraven materiaal is het volgende te zeggen.

Aardewerk: late Standvoetbekers en enkele zgn. All-over-cord-bekers. Verder grote potten met S-vormig profiel, vaak onversierd, soms met vingernagel- of vingertop-indrukken op de bovenhelft. Dit is kennelijk het nederzettingsaardewerk van de Standvoetbekercultuur.

Vuursteen: in de vier werkputten van 1980 werd opvallend weinig vuursteen gevonden. Tot de vermeldenswaardige vondsten behoren een pijlpunt (driehoekig met schachtdoorn), het fragment van een bijltje en enkele schrabbers. In het testputje van 1979 werd een depôt van 8 grote schrabbers gevonden.

Steen: het fragment van een bijl of strijdhamer en een maalsteen zijn het vermelden waard.

Hout/verkoalde plantaardige resten: veel verkoold graan (emmertarwe en naakte gerst), verkoalde hazelnootdoppen en enkele verkoalde, gehalveerde appeltjes. Een eerste onderzoek van verkoalde en niet verkoalde resten wijst, in de vorm van dorsresten en zaden van akkeronkruiden, op landbouw in de onmiddellijke omgeving.

Bot: zeer veel visresten (brak en zout water), relatief weinig botten van zoogdieren. Bij deze laatste zowel wilde als gedomesticeerde dieren. Opmerkelijk zijn de resten van een walvisachtige.

Schelpen: plaatselijk bevinden zich in de nederzettingslaag concentraties van sterk ontkalkte schelpen, voornamelijk mossel.

Overige vondsten: fossiele keutels, waarschijnlijk vooral van honden. Enkele tot hangertjes verwerkte hoektanden (hond?), enkele barnsteenkralen (in één geval in de vorm van een doorboorde tand) en fragmenten onbewerkte barnsteen.

BAI, Groningen

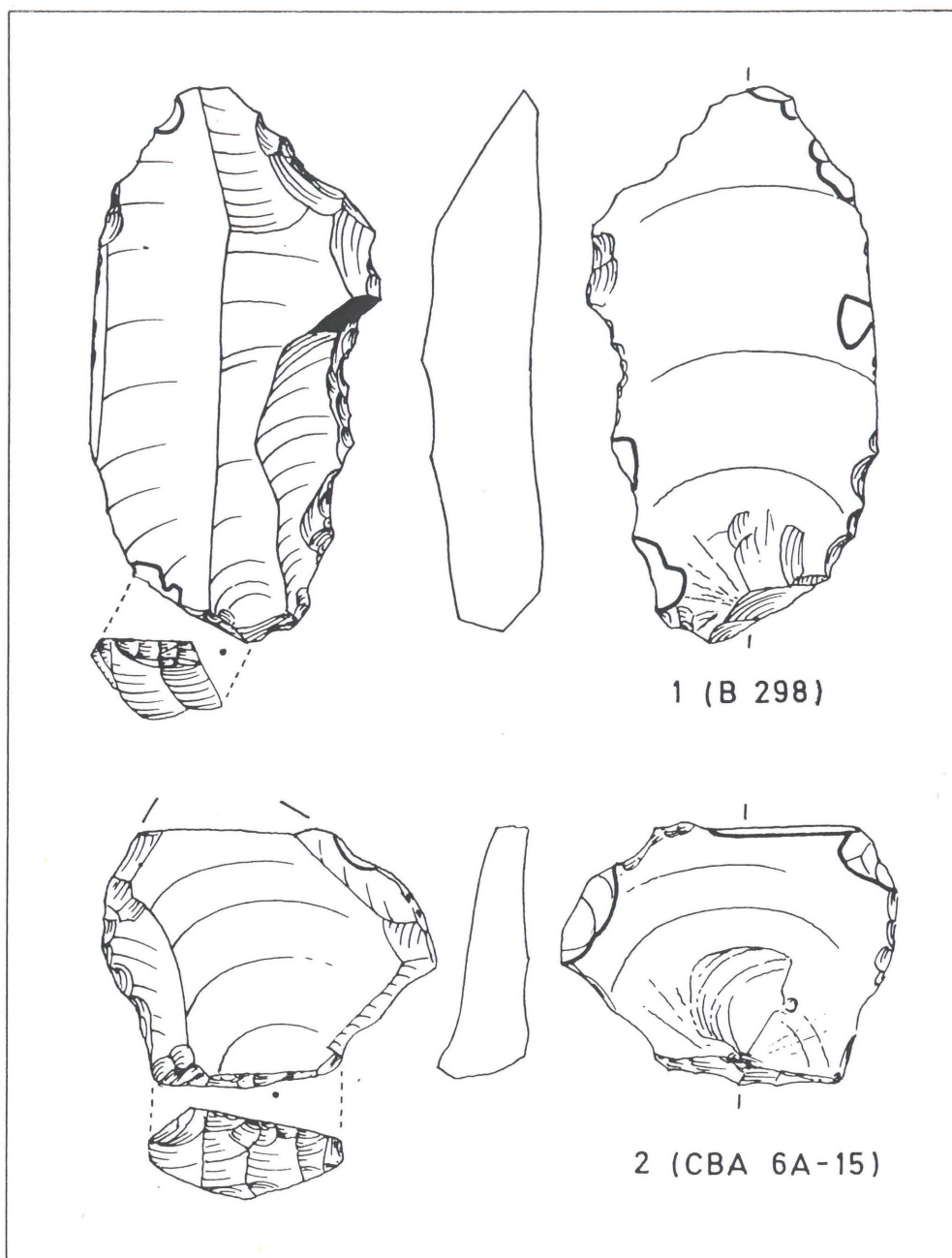
J. N. Lanting

Heemskerk Leden van de Werkgroep Beverwijk, AWN-afdeling Kennemerland, deden evenals voorgaande jaren onder leiding van R. van Gulik, waarnemingen in uitbreidingsplan Meerestein II. Hierbij werd aardewerk uit IJzertijd (of Late Bronstijd), Romeinse Tijd, Vroege en Late Middeleeuwen verzameld. Een met deze perioden corresponderende stratigrafie is als gevolg van grondbewerking op dit terrein niet meer aanwezig.

Hilversum (afb. 2 en 3) Door mevr. J. Offerman (Hilversum) werden belangwekkende Paleolithische vondsten gedaan aan de westkant van Hilversum. Het gaat om twee afslagen afkomstig van akkers in het Corverbos (a en b), een afslag gevonden langs de 's-Gravelandseweg (c), en een artefact afkomstig uit de bouwput van het NOS-complex (d). De vindplaatsen bevinden zich op de west-helling van de Utrechtse Heuvelrug, een stuwwal die opgedrukt werd door het landijs tijdens het laatste deel van het Saalien.

a. *Klingachtige afslag, Corverbos* (B298; afb. 2:1). Op de akker komen veel stenen voor, waaronder noordelijke zwerfstenen; dit geldt ook voor de vindplaats van de onder b beschreven afslag. Enkele maten van de afslag: lengte max. 6,2 cm, breedte max. 3,2 cm, dikte max. 1,3 cm, gewicht 27,2 gram. De slaghoek bedraagt ca 129°. Het is een klingachtige afslag, met meerdere dorsale negatieven, die grotendeels parallel met de lengteas van de afslag verlopen. De afslag zou van een levalloiskern voor klingen geslagen kunnen zijn (een *strunkförmiger Kernstein* in de typologie van Bosinski 1967). Langs de zijden bevinden zich vele retouches, die echter hoogstwaarschijnlijk natuurlijk ontstaan zijn, bijvoorbeeld door periglaciale bodembewegingen als kryoturbatie. De slagvlakrest is gefacetteerd, max. 1,6 cm lang en 1,0 cm dik. Er is een slaglitteken aanwezig, terwijl de grote slagbult en de stompe slaghoek bewijzen, dat de afslag door harde percussie werd verkregen. De vuursteen is lichtgrijs met witte vlekjes ('Maasvuursteen').

Wat deze afslag (en ook die onder b) interessant maakt, zijn de oppervlakteveranderingen. De afslag is bedekt met duidelijke windlak, die dorsaal iets sterker is

Afb. 2 Hilversum. 1. Corversbos.
Klingachtige afslag. 2. Corversbos.
Afslag. Wit gelaten met zwaardere

omlijning: recente beschadigingen;
zwart: oud vorstspijtvak. Schaal 1:1.
Tek. BAI (H.R. Roelink).

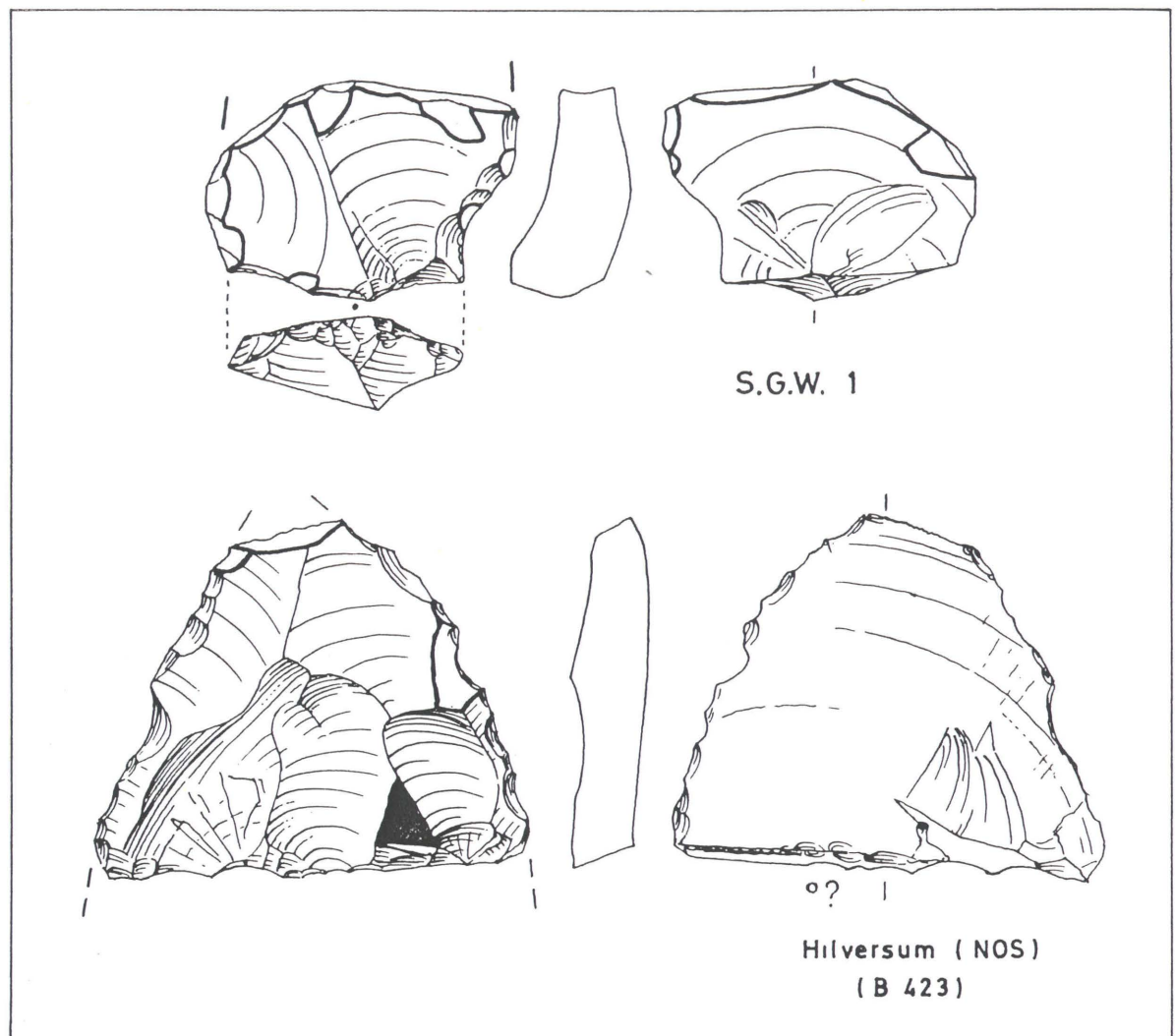
ontwikkeld dan ventraal; ook kleine putjes zijn aanwezig (deze treden geassocieerd op met windlak). Met een stereomicroscoop zijn krassen zichtbaar en zeer veel drukkegeltjes, vooral langs de ribben. Randen en ribben zijn duidelijk enigszins afgerond, maar niet door riviertransport. Minieme sporen witte patina zijn aanwezig, en verder kleine plekje met frictieglans. Een vergelijkbare samenstelling van secondaire oppervlakteveranderingen treffen we ook aan bij de Midden-Paleolithische vondsten van ná de Saalien-landijsbedekking, onder meer op het Drents plateau en omstreken (Stapert 1976). Het materiaal van Rhenen, dat voorkomt in een grindige laag (Formatie van Urk), en dateert van vóór die landijsbedekking, ziet er heel anders uit: vooral karakteristiek voor dat materiaal zijn fluviale afronding, grove bekrassing als gevolg van stuwning, en bruine patina (Stapert, in druk).

In principe zijn er nu twee mogelijkheden: 1. de afslag dateert van na de landijsbedekking; 2. de afslag dateert van daarvoor maar heeft de genoemde oppervlakteveranderingen daarna, aan de oppervlakte liggend, verkregen. Deze laatste mogelijkheid bestaat omdat binnen het materiaal van Rhenen ook ongerolde en ongepatineerde stukken voorkomen, en omdat de afslag niet van noordelijke vuursteen is geslagen. Het feit echter, dat van dezelfde vindplaats nog een afslag (b) met dezelfde kenmerken afkomstig is, maakt dat mogelijkheid 1 duidelijk de waarschijnlijke is.

b. *Afslag. Corversbos* (CBA 6A-15; afb. 2:2). De vindplaats van deze afslag bevindt zich op een afstand van ca 440 m van de vindplaats van afslag a. Distaal is van de afslag oudtijds een stukje afgebroken. De afslag weegt 10,7 gram. De slaghoek bedraagt ca 98°. De slagvlakrest is gefacetteerd en max. 2,1 cm lang en 0,9 cm dik. Er zijn een vrij grote slagbult, een litteken, een slagkegeltje en cirkelvormige breukjes bij het slagpunt aanwezig, zodat het duidelijk is dat de afslag door een slagsteen is afgeslagen. Dorsaal is een aantal negatieven van vorige afslagen zichtbaar, maar het betreft geen typische levalloisafslag. De retouches langs de randen zijn zeker natuurlijk ontstaan, door periglaciale bodembewegingen zoals kryoturbatie. De oppervlakteveranderingen zijn vergelijkbaar met die van de onder a beschreven afslag: windlak met kleine putjes, afronding (niet fluviaal), krasjes en drukkegeltjes, frictieglans en verder is de afslag bedekt met witte patina. De vuursteen is geen typische Maasvuursteen, en zou een noordelijke herkomst kunnen hebben, maar het is moeilijk daar zeker van te zijn. De hierboven beschreven twee afslagen zijn gezien de oppervlakteveranderingen direct te vergelijken met Midden-Paleolithisch materiaal van na de landijsbedekking zoals we dat van meerdere vindplaatsen uit noord-Nederland kennen. Een aardige parallel leveren bijvoorbeeld de vondsten van Mander (Ov.), waarvan de vindplaats eveneens op de helling van een stuwwal gesitueerd is (Stapert 1980). Het is te verwachten dat het Corversbos nog meer vergelijkbare vondsten zal opleveren. Het is echter zeker niet uitgesloten dat hier eveneens materiaal voorkomt dat te vergelijken is met dat van Rhenen; hierop wijst misschien de derde (hieronder besproken) vondst uit de directe omgeving.

c. *Afslag, 's-Gravelandseweg* (S.G.W.1, afb. 3) De vindplaats bevindt zich langs de 's-Gravelandseweg ten noorden van het Corversbos. Het betreft een proximaal fragment van een afslag, het breukvlak is niet recent. De slagvlakrest is gefacetteerd, de max. lengte ervan is 2,6 cm, de max. dikte 1,0 cm. De slaghoek bedraagt ca 117°. Gezien de dikke slagvlakrest, een groot slaglitteken, een slagkegeltje, en een cirkelvormig breukje bij het slagpunt is de afslag zeker door een slagsteen geslagen. Dorsaal zijn fragmenten van 2 negatieven zichtbaar. Het is mogelijk dat we met een fragment van een levalloisafslag te maken hebben, maar zeker is dat niet. Naast recente beschadigingen komen enkele retouches voor langs de rechter zijde van de afslag, die mogelijk intentioneel zijn, maar het is moeilijk daarvan zeker te zijn, gezien het fragmentaire karakter van het stuk. Uit de recente beschadigingen blijkt dat de vuursteen grijs is met lichte vlekken (waarschijnlijk 'Maasvuursteen'). Het stuk is bedekt met witte patina die dorsaal zwaarder ontwikkeld is. Verder is er een lichte glans aanwezig en zijn er kleine plekkjes met 'frictieglans'. De afslag is hoogstwaarschijnlijk licht fluviaal gerold en vertoont verder onder een stereomicroscoop veel krassen.

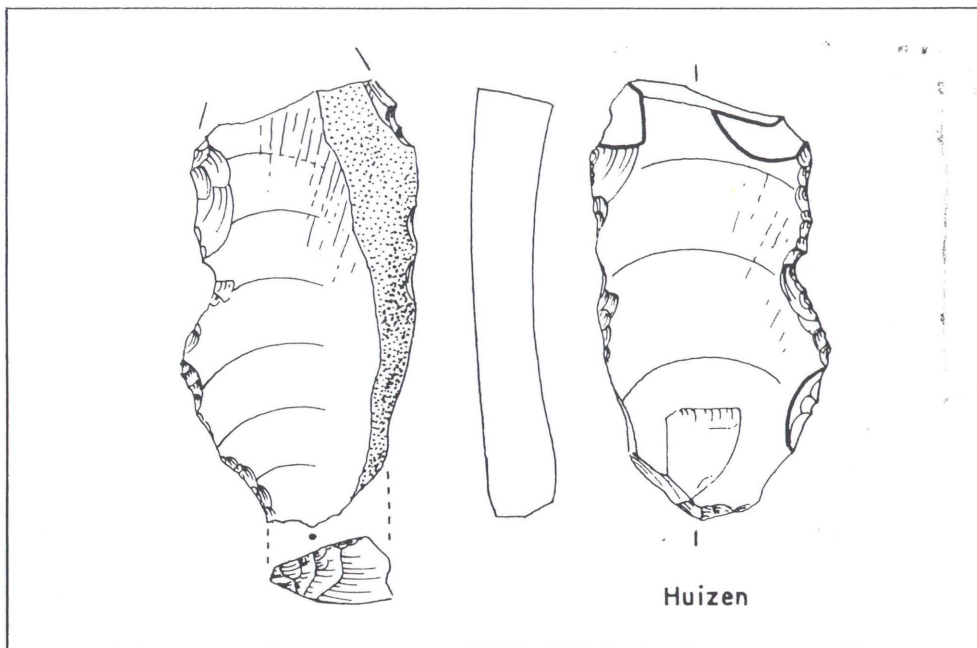
Gezien deze oppervlakteveranderingen kan het hier niet gaan om een midden-paleoliet van na de landijsbedekking. De afslag is eerder te vergelijken met het materiaal van Rhenen (fluviaal rolling, bekrassing, geen windlak), maar minder duidelijk dan de onder a en b beschreven vondsten uit Hilversum en een afslag uit Huizen (zie deze kroniek).

Afb. 3 Hilversum. 1. 's-Gravelandseweg. Afslagfragment, 2. Bouwput NOS. Kerntje. Zwart: oud vorst-splijtvak; wit gelaten en wat

zwaarder omlijnd: recente beschadigingen. Schaal 1:1. Tek. BAI (H. R. Roelink).

d. *NOS-bouwput* (afb. 3). De coördinaten van de vindplaats zijn ongeveer: kaartblad 32A 140.125/472.750. Het is waarschijnlijk een gebroken afslag, die daarna als kerntje werd gebruikt: vanaf het breukvlak werden drie à vier kleine afslagen geslagen, vermoedelijk door een slagsteen. De retouches langs de randen moeten natuurlijk ontstaan zijn (rolling en/of stuwning). De vondst weegt slechts 17,7 gram. Het stuk is matig gerold (riviertransport), bruin gepatineerd en bekrast. Onder meer komen zeer grove krassen voor, die erop wijzen dat het stuk onderhevig is geweest aan stuwning in een grove laag. Het kerntje is daarom geheel te vergelijken met het Vroeg-Midden-Paleolithische materiaal van Rhenen (Stapert 1981), waarbinnen ook kleine kernen voorkomen. Volgens Ruegg (1977; pers. meded.) waren in de NOS-bouwput alleen sandr-afzettingen ontsloten. Het is waarschijnlijk dat het stuk daarin secundair is terechtgekomen, verpoeld uit grove afzettingen behorende tot de Formatie van Urk. In midden-Nederland kan steeds meer materiaal aan het Vroeg-Midden-Paleolithicum (van vóór de landijsbedekking) worden toegewezen. Bijna 3 km oostelijk van de NOS-bouwput werd bijvoorbeeld een afslag gevonden (door R. van Zweden), die

Afb. 4 Huizen. Afslag. Wit gelaten met wat zwaardere omlijning: recente beschadigingen. Schaal 1:1. Tek. BAI (H.R. Roelink).

eveneens gerold en bekrast is Mevr. Offerman vond verder een vergelijkbare afslag bij Huizen, opgezogen uit het Gooimeer (zie deze kroniek).

BAI, Groningen

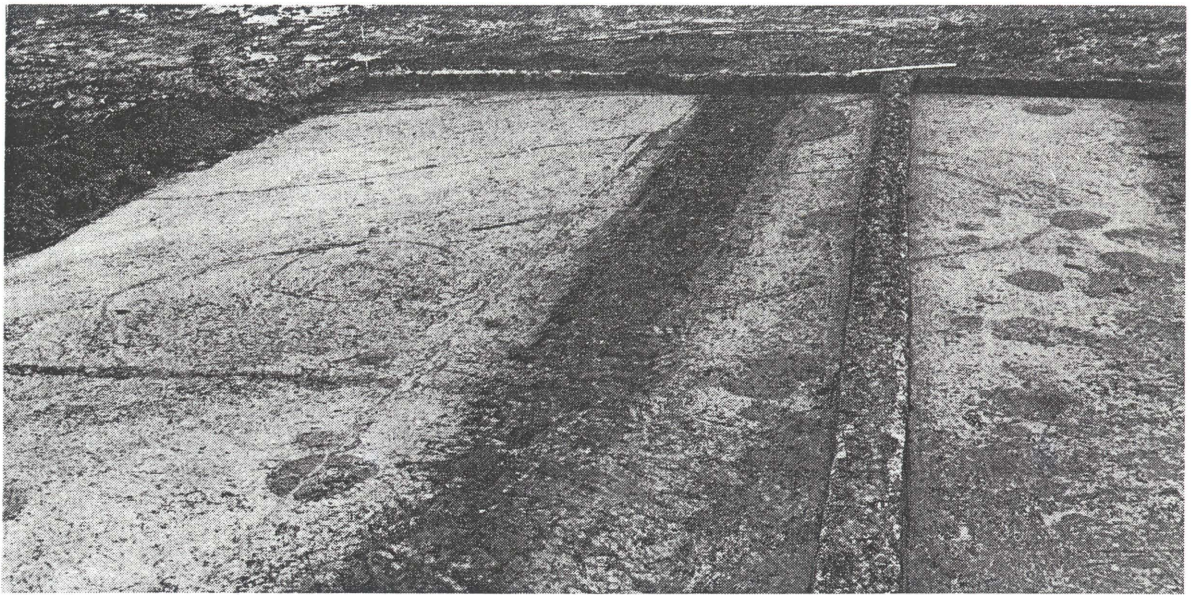
D. Stapert

Huizen (afb. 4). Door mevr. J. Offerman (Hilversum) werd in 1980 een Paleolithische afslag gevonden langs de rand van het Gooimeer bij Huizen, op een terrein opgespoten zand. Het zand is afkomstig uit een bijna 1 km² grote zandwinplaats in het Gooimeer, waar tot ca 30 m diepte werd gezogen. Het midden van dit zandwingsgebied heeft ongeveer de volgende coördinaten: blad 26C (Huizen) - 145.0/481.2. De plek is gelokaliseerd in het gebied waarbinnen zich volgens de kaart van Jelgersma & Breeuwer (1975) in de ondergrond de voortzetting van de Utrechtse Heuvelrug bevindt. Dit is een stuwwal die werd opgedrukt door het landijs tijdens het derde (laatste) stadiaal van het Saalien.

De klingachtige afslag heeft een 'rug' gevormd door cortex, en kan daarom beschreven worden als een *couteau à dos naturel* (Bordes 1961). De retouches langs de zijden zijn vrijwel zeker natuurlijk ontstaan (door rolling en/of stuwing). De slagvlakrest is gefacetteerd en de afslag werd verkregen door harde percussie. De slaghoek bedraagt ca 108°. Distaal is vroeger een stuk van de afslag afgebroken, vermoedelijk door vorstsplijting. Onder een donkere verkleuring ('onder water-patina') vertoont de afslag bruine patina. Het stuk is behoorlijk gerold (riviervtransport) en bekrast. Onder meer komen zeer grove krassen voor die wijzen op stuwing. De afslag doet in alle opzichten sterk denken aan het Vroeg-Midden-Paleolithische materiaal van Rhenen (Stapert 1981). De vindplaats is met een dergelijke toewijzing niet in strijd. Het lijkt er daarom op dat Vroeg-Midden-Paleolithische vondsten (van vóór de landijsbedekking) in tamelijk grote aantallen voorkomen, in ieder geval in midden-Nederland. Mevrouw Offerman deed een vergelijkbare vondst in Hilversum.

BAI, Groningen

D. Stapert

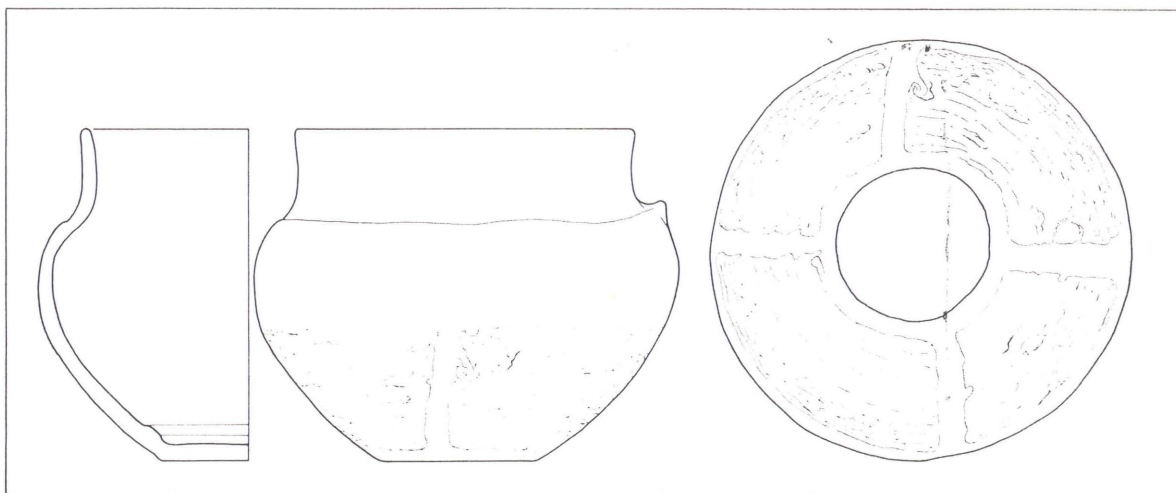

Afb. 5 Medemblik: Opperdoes.
Het in de tekst beschreven IJzertijd-
huis, gezien vanuit het zuiden.

Medemblik: Opperdoes (afb. 5 en 6) Het onderzoek naar nederzettingssporen uit de periode Midden Bronstijd-Late IJzertijd werd voortgezet en kon begin september worden afgesloten. In het verslag over de campagne van 1979 (Woltering 1980, 233-6) werd al vermeld dat ten oosten van Opperdoes in twee op geruime afstand van elkaar gelegen terreinen is gegraven. De opgravingen van 1980 vonden plaats in terrein II, gelegen ten zuiden van de spoorlijn naar Medemblik, waar op ca 2,7 ha is onderzocht. Binnen dit gebied bevonden zich, op een zandig-zavelige geulrug uit de Calais IV A2-periode, twee tijdens de voorafgaande veldkartering ontdekte en als nederzettingssplekken opgevatte vondstconcentraties met materiaal uit de Late IJzertijd. Beide lagen op de hoogste delen van de rug, waar het maaiveld tot 0,5 m -NAP reikt. De laagste plekken binnen het opgegraven gebied liggen meer dan 1,10 m -NAP.

Terrein II biedt in grote lijnen hetzelfde beeld als terrein I: de veldkarteringsvondstconcentraties blijken te corresponderen met woonplaatsen uit de Late IJzertijd, maar mobiele vondsten en grondsporen strekken zich over het hele opgegraven gebied uit. Aardewerkvondsten (typen Hoogkarspel I, II, de verschillende Ruinen-Wommelsvormen en vroeg streepband) wijzen ook hier op een langdurige bewoning: vanaf de Midden-Bronstijd tot in de Late IJzertijd. Hierdoor is een (tot nu toe nog niet geheel uitgezochte) wirwar van elkaar oversnijdende sporen ontstaan: vooral greppels, kuilen, paalkuilen en kringgreppels. De in de Polder Het Grootslag algemene kuilenkransen komen in Opperdoes maar een enkele keer voor. Eergetouwkrassen zijn op meerdere plaatsen vastgesteld en uit de profielen blijkt dat in Bronstijd en IJzertijd vrijwel overal binnen het opgegraven areaal akkerbouw is bedreven. De interpretatie van het geheel wordt bemoeilijkt door een dicht net van gedempte Middeleeuwse en latere sloten dat de prehistorische sporen oversnijdt en een aanzienlijk deel van het opgegraven gebied inneemt (ruw geschat: ca 25%).

Naast de beide al genoemde woonplaatsen uit de Late IJzertijd is er, hoog op de geulrug, een duidelijke woonplaats uit de Late Bronstijd vastgesteld. Het gaat hier om het fragment van een NW-ZO gerichte drieschepige boerderij. De lengte is als gevolg van Laat-Middeleeuwse verstoringen onduidelijk: ten minste 11,5 m. De breedte van het middenschip is ca 3 m, de afstand tussen de staanderparen is 2-2,5 m. Sporen van een wand werden niet aangetroffen, wel worden de lange zijden begeleid door greppels

Afb. 6 Medemblik: Opperdoes. Ruinen-Wommels I pot van terrein II. De pot heeft een 'knobbelaar'; het aardewerk is zwart gepolijst; het benedendeel van de wand is besmeten en voorzien van vier gladde vertikale zones. Schaal 1:4.

die aan het uiteinde niet ombuigen. De woonplaats, die maar gedeeltelijk kon worden onderzocht, lijkt omringd te zijn door een rechthoekig greppelsysteem (twee fasen) van ca 40x40 m. Het beeld komt min of meer overeen met de, vermoedelijk op terpjes gesitueerde, woonplaatsen uit de Late Bronstijd in de Polder Het Grootslag. Ophogingen zijn in Opperdoes niet geconstateerd.

Van de beide Late IJzertijd-woonplaatsen leverde er slechts één een herkenbare huisplattegrond op. Dat het ook bij de andere om een woonplaats gaat is duidelijk door de concentratie van paalkuilen en vondsten. De bewuste huisplattegrond is de eerste uit deze periode die in West-Friesland is aangetroffen. Er dwars doorheen loopt een brede Laat-Middeleeuwse sloot, zodat ook hier nogal wat verstoord is. Het gaat om een NO-ZW gericht drieschepig bouwsel, met een lengte van ca 18 m. De afstand tussen de staanderijen is ca 2,5 m; de staanderparen staan op tamelijk onregelmatige afstanden van elkaar: ca 2-2,5 m. Enkele mogelijke wandpalen staan op ruim 1 m buiten de staanders, zodat de totale breedte op 4,5-5 m uitkomt. Rond het huis loopt een afgerond rechthoekige sloot met (twee maal twee?) ingangen in de lange zijden. Naast het huis liggen aan de noordwestkant de plattegronden van tenminste vijf kleine rechthoekige gebouwtjes van ca 1,5x2 m. Drie ervan (twee vier- en een zespallige) zijn opvallend zwaar gefundeerd, wat een verklaring als spiekers (voor de opslag van gedorst graan) plausibel maakt. Spiekers ontbreken in de Bronstijd-nederzettingen in West-Friesland; op Texel komen ze in Bronstijd en IJzertijd algemeen voor.

De vondsten van met Ruinen-Wommels I-II vergelijkbaar aardewerk maken duidelijk dat binnen het opgegraven gebied ook sporen van menselijke activiteit in Vroege-Midden-IJzertijd aanwezig zijn. Woonplaatsen en huisplattegronden uit deze periode zijn niet herkend – wellicht moeten enkele concentraties paalkuilen ermee in verband worden gebracht. Het bewuste aardewerk is vooral afkomstig uit diepe, stijlwandige, onbeschoeide kuilen, die als waterputten worden opgevat. De enige waterput met uit veenplaggen gestapelde wand kan op grond van situatie en vondsten in de Late IJzertijd worden gedateerd. In het verslag over 1979 (Woltering 1980, afb. 2) werd al vermeld dat in terrein II talloze kuilen zijn aangetroffen die het resultaat zijn van de winning van in de geulrug op veel plaatsen aanwezige klei. Voor de achtergronden van deze kleiwinning zijn geen aanwijzingen gevonden. Het verschijnsel is zo grotschalig dat aardewerkproductie nauwelijks het (enige) doel geweest kan zijn. De afwezigheid

van vondsten maakt de kuilen moeilijk dateerbaar, maar wijst er tevens op dat ze voorafgaan aan de (vondstrijke) Late IJzertijd. De oversnijdingen wijzen op een datering in Late Bronstijd-Midden IJzertijd.

Inmiddels is van terrein I een C14-datering beschikbaar gekomen: 2210 ± 55 BP (GrN 10015). Het gedateerde materiaal is houtskool uit een kuiltje met Midden-Late IJzertijd-aardewerk. Het behoort tot de sporen op een als veldverkenning-vondstconcentratie geregistreerde woonplaats.

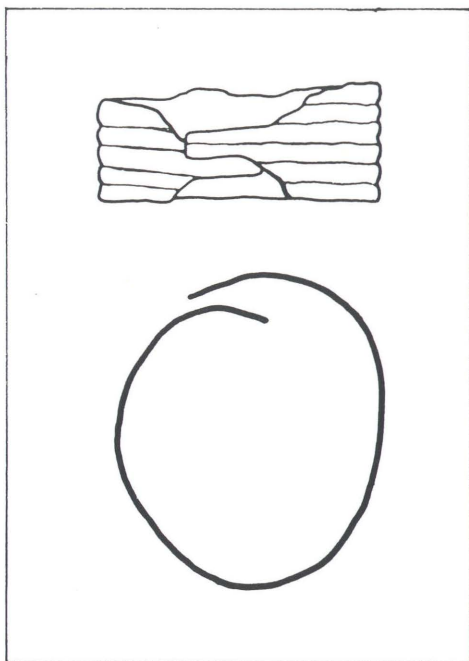
Het onderzoek is uitgevoerd door de ROB (P.J. Woltering, J. Buurman, G.F. IJzereef, H. ter Schegget, P.G. Alders, C. van Duyn, P. Wijnmalen, W.J. Ebens) en werd gesubsidieerd door de provincie Noord-Holland.

Texel De veldkartering werd voortgezet op tot dusver niet belopen terreinen. Er werden 35 vindplaatsen geregistreerd: elf met vondstconcentraties die wijzen op de aanwezigheid van nederzettingssporen in de ondergrond; de overige met losse vondsten. Twee concentraties, met materiaal uit resp. Midden-Late IJzertijd-Romeinse Tijd en Midden-Late IJzertijd, vormen uitbreidingen van al eerder gelokaliseerde nederzettingen. De overige negen, die deels meerdere perioden beslaan dateren uit Midden-Late IJzertijd (5x), Late IJzertijd-Romeinse Tijd (6x), Vroege Middeleeuwen: Karolingische periode (1x), en Late Middeleeuwen (1x). De losse vondsten omvatten materiaal uit IJzertijd, Romeinse Tijd, Vroege Middeleeuwen (Merovingische en Karolingische perioden), en Late Middeleeuwen. Het onderzoek is uitgevoerd door de ROB (P.J. Woltering, J.W. Noordam) in de periode 8-19 december. Het zal worden voortgezet.

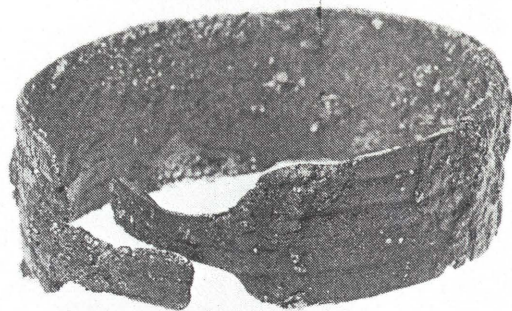
Met de veldkartering zijn tot nu toe 21 weken gemoeid geweest. In totaal werden bijna 340, voor het merendeel niet eerder bekende, vindplaatsen geregistreerd. Hieronder bevinden zich 115 als nederzettingssplekken opgevatte vondstconcentraties.

Twisk Plannen tot verbreding van en de aanleg van een weg langs de Boerdijksloot, ten zuiden van Twisk, waren aanleiding tot een proefonderzoek in een weiland aan de noordkant van de sloot, waar in het verleden een Klokbekekercherf was gevonden. Boringen wezen uit dat alleen in een hoge strook land langs de Boerdijksloot nog een prehistorische cultuurlaag aanwezig was: kennelijk heeft slootbagger hier de ondergrond voor verstoring behoed. Hier is vervolgens een aantal sleuven gegraven, waarin geen Laat-Neolithische sporen werden gevonden. Wel bleken sporen uit Midden-Late Bronstijd aanwezig: greppels, eergetouwkrassen en twee kuilenkransen. De grootste krans is onregelmatig van vorm en heeft een doorsnede van ca 7,5 m. In de kuilen werd aardewerk, bot en vuursteen (afslagen, schrabbers) gevonden. Op grond van het onderzoek in de Bronstijd-nederzettingen te Andijk, Bovenkarspel en Hoogkarspel kan worden verondersteld dat deze grote kuilenkrans de plaats van een mest- of composthoop aanduidt. De kleine krans is later dan de grote en heeft een doorsnede van ca 3,5 m. De kuilen bevatten een concentratie van verkoolde graankorrels: voornamelijk gerst (*Hordeum vulgare*), waarvan de naakte en de bedekte variant aanwezig zijn. Korrels van emmertarwe (*Triticum dicoccum*) en zaden van akkeronkruiden waren als bijmengsel in slechts kleine hoeveelheden aanwezig. Cirkelvormige structuren met concentraties verkoold graan zijn ook bekend uit Bovenkarspel en Hoogkarspel. Zij geven de plaats aan waar de juist gemaaide graanoogst op oppers of in schoven werd opgeslagen (verg. Buurman 1979). Het onderzoek werd eind augustus door de ROB uitgevoerd (P.J. Woltering, J. Buurman, H. ter Schegget, met personeel van de opgraving te Medemblik: Opperdoes). Bron: J. Buurman, ROB

Velsen: Zuid (afb. 7) Leden van de Werkgroep Velsen van AWN-afdeling Kennemerland, onder leiding van P. Vons, deden waarnemingen bij de aanleg van een

Afb. 7 Velsen. Bronzen haar- of ooring van de Hilversum-cultuur. Tekening schaal 1:1. Tek. en foto: ROB.

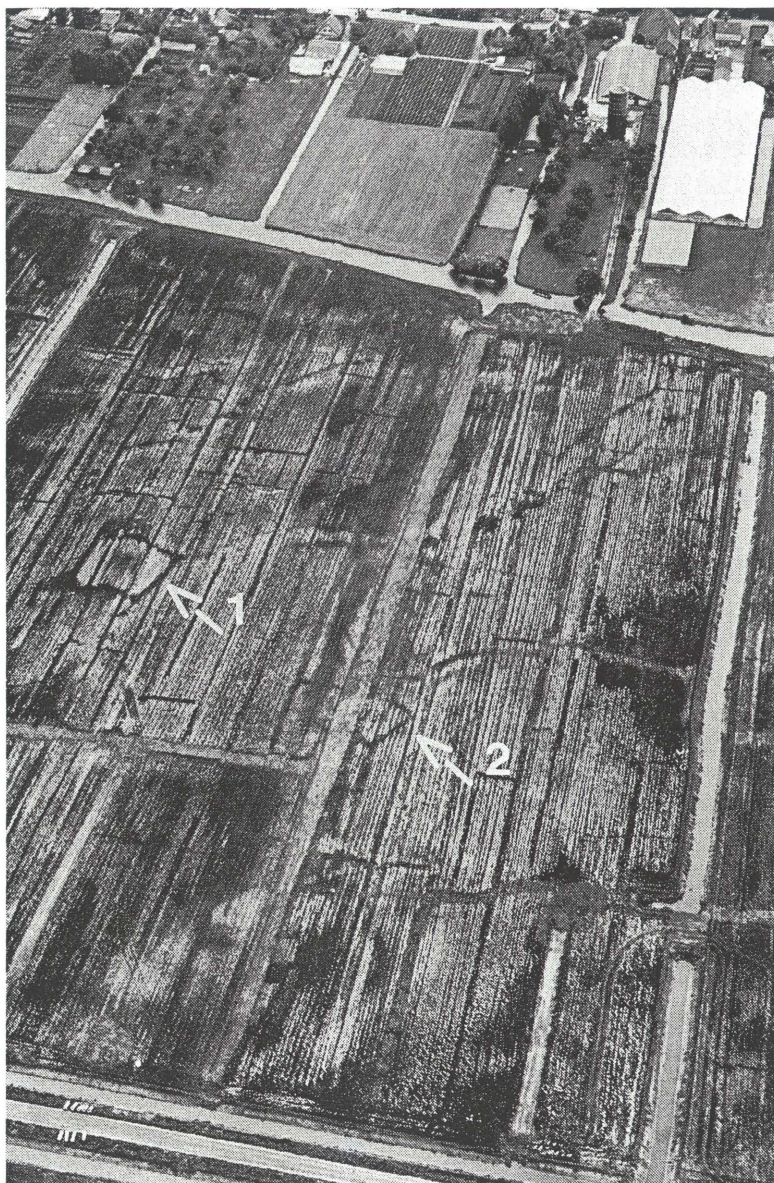
PEN-kabel langs het Noordzeekanaal, en aan de Middenduinerweg in Santpoort-Zuid. De werkgroep had als vanouds een aandeel in het onderzoek naar de Vroeg-Romeinse resten in deze gemeente (zie Velsen: Noord Spaarndammer polder).

In de profielen van de kabelsleuf langs het Noordzeekanaal werd de door Hilversum-aardewerk gedateerde cultuurlaag teruggevonden die bij de verbreding van het kanaal in 1969 al eerder was aangetroffen. Naast Hilversum-aardewerk en vuursteenafslagen moet als bijzondere vondst een bronzen ring worden vermeld.

Het onderzoek aan de Middenduinerweg vond plaats met het oog op toekomstige restauraties, in en om een tot in de 16e eeuw teruggaand boerderijen-complex.

Venhuizen (afb. 8) In het najaar van 1980 (in de periode 15 september-3 oktober) werden te Venhuizen door het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) twee opgravingen uitgevoerd ter opheldering en aanvulling van gegevens die, in de vorm van grondsporen, in 1979 verkregen waren tijdens lucht-archeologische verkenningen (De Vries-Metz & Morel 1980). De luchtverkenningen hadden tot doel een laatste gelegenheid aan te grijpen meer kennis te verzamelen over de bewoningsgeschiedenis in de polder Het Grootslag voordat het grootste deel van de archeologische overblijfselen door de ruilverkaveling vernietigd zou zijn (De Vries-Metz, in druk). De twee opgravingen (ca 500 m van elkaar verwijderd) waren gelegen tussen De Buurt en de in het kader van de ruilverkaveling aangelegde weg de Meilag. De structuur van de sporen in het meest westelijk gelegen perceel deed vermoeden dat zich hier de resten van twee Bronstijd boerderijen bevonden, alsmede mogelijke overblijfselen van een grafveld.

Tijdens het onderzoek van een van beide woonplaatsen werd bevestigd dat het hier inderdaad om een Bronstijd boerderij ging en te oordelen naar het (schaarse) aardewerk en het type van de plattegrond (een drieschepig huis omringd door een afgerond rechthoekige ononderbroken afwateringsgreppel) een boerderij uit de Midden Bronstijd. De twee rijen dakdragende palen, die op de luchtfoto's niet zichtbaar waren, stonden ca 3 m uit elkaar. Van de oorspronkelijke wandpaaltjes werd niets teruggevonden. De boerderij moet een lengte gehad hebben van ca 32 m. In de afwateringsloten bevonden zich voornamelijk dierbotten. Ten behoeve van palaeobotanisch onderzoek werden monsters genomen.

Afb. 8 Venhuizen. Luchtfoto, genomen vanuit het noorden, van een van de percelen waarop door het IPP een opgraving werd uitgevoerd. Op de foto zijn in de juist geploegde grond de rechthoekige sloten van twee grafheuvels zichtbaar. Van beide sloten loopt in zuidwestelijke richting een 'pad'. Overheersend op de foto zijn de resten van het Laat-Middeleeuwse tot sub-recente verkavelingspatroon, evenwijdig aan of haaks op het huidige sloten-systeem. Foto IPP.

Tijdens de opgraving bleek dat de ronde kringgreppels, die oorspronkelijk in verband gebracht werden met de aanwezigheid van een grafveld, ook hier niets anders waren dan de in Noord-Holland zo bekende slootjes om graanbergjes (Buurman 1979) en mogelijk om mesthopen, met een opmerkelijk grote diameter tot ca 8 m.

Het oostelijk gelegen perceel had tijdens de luchtverkenningen sporen opgeleverd van waarschijnlijk twee grafheuvels (afb. 8), waarvan grafheuvel 1 onderzocht werd. De rechthoekige sloot was opvallend groot van afmetingen: grootste afstand tussen twee hoeken ca 34 m, grootste breedte ca 2,5 m, diepte ca 70 cm onder de geploegde grond. Van het graf werd niets meer aangetroffen, wellicht als gevolg van het diepploegen. Op de foto zijn ook duidelijke noordoost – zuidwest lopende sporen zichtbaar, beginnend bij een hoek van beide grafheuvelsloten en gaande in de richting van de nederzetting. Mogelijk hebben we hier te maken met een pad (rituele ingang naar de grafheuvels?) over smalle kreekkruggen. Tijdens de opgraving werd nabij grafheuvel 1 een proefsleuf door het 'pad' getrokken, die echter geen duidelijke sporen opleverde. IPP, Amsterdam

W.H.de Vries-Metz

Romeinse Tijd

Alkmaar zie p. 203.

Schagen De activiteiten van de leden van AWN-afdeling Noord-Holland Noord in en om Schagen leverden, evenals voorgaande jaren, weer veel nieuwe vondsten op. Verkenningen in uitbreidingsplan Muggenburg, direct ten zuiden van Schagen, brachten twee nog onbekende nederzettingsplekken uit de Romeinse Tijd aan het licht. Beide liggen ten noorden van een al eerder vastgelegde nederzetting en vormen daarmee een ongeveer noord-zuid gerichte reeks tussen de Zuiderweg in Schagen en het gehucht Tjallewal. De in Muggenburg geplande huizenbouw vormt voor de noordelijke van de beide nieuw ontdekte terreinen een acute bedreiging. Over de nederzetting is het begin van een ontsluitingsweg aangelegd: werkzaamheden in verband hiermee leidden tot de ontdekking. Omvang en aard van de vindplaats zijn door middel van boringen en proefputjes vastgesteld. Ongeveer veertig cm onder de huidige bouwvoor blijkt zich een zeer vondstrijke ongestoorde woonlaag te bevinden, die is afgedekt door een kleilaag (Duinkerke III?). De vondsten omvatten naast veel inheems aardewerk: Romeins import-aardewerk, steenkool, ijzerslakken, bot en een barnstenen kraal. Een waterput leverde delen van een wagenwiel en een houten nap op. De zuidelijke van beide vindplaatsen leverde eveneens Romeinse import op, naast veel inheems materiaal, en zal nog nader worden verkend.

De uitbreiding van industriegebied Witte Paal, tussen de spoorlijn Alkmaar-Schagen en de Grootewallerweg, leidde tot een aantal verkenningen. Bij wegaanleg op enkele honderden meters ten zuiden van een al bekend, inmiddels overbouwd nederzettingsterrein werd naast inheems-Romeins materiaal tevens een klein waterputje gevonden. In hetzelfde industriegebied werd een nog niet eerder herkend laag Laat-Middeleeuws terpje vastgesteld. Bij het bouwrijp maken van het terrein is de top iets afgevlakt. Het daarna verzamelde aardewerk (Pingsdorf, Paffrath, Andenne, terwijl grijze kogelpotten en later draaischijfmateriaal ontbreken) kan erop wijzen dat deze woonplaats aan het eind van de 12e eeuw werd opgegeven.

Tijdens de werkzaamheden in Witte Paal werd tevens een van de weinige onbebouwde dijkterpjes langs de Grootewallerweg afgegraven. Vondsten: enkele inheems-Romeinse scherven, 13-eeuws en later materiaal.

In een grotendeels onder wegen en bebouwing gelegen grote terp aan De Dorpen, een straat aan de zuidkant van Schagen, is een proefsleuf gegraven. Het profiel is opgetekend door de ROB (P. G. Alders, P. J. Woltering).

Er werden verscheidene akkers op oppervlakte-vondsten onderzocht. Dit leverde inheems-Romeins aardewerk en terra-sigillata op aan de westzijde van de Wadweg, waar zich een al bekend verspoeld(?) en verploegd nederzettingsterrein bevindt.

Verspreide Laat-Middeleeuwse vondsten werden gedaan in Muggenburg, Witte Paal en aan de Tjallewallerweg.

Laat-Middeleeuws (13-eeuws) materiaal werd gevonden bij graafwerkzaamheden in het centrum van Schagen (Gedempte Gracht en Molenstraat) en in een bouwput in een dijkterpje aan de Nesdijk.

Documentatie en verslaggeving werden als gebruikelijk weer verzorgd door F. Diederik te Schagen.

Uitgeest Leden van AWN-afdeling Zaanstreek hebben het ten noorden van Uitgeest gelegen voor woningbouw bestemde plangebied De Koog-sector 3 verder verkend. Een proefopgraving in het noordelijk deel van de hoge strook land achter de voormalige Ziendijk, toonde aan dat ook hier resten van het tot in de 12e-13e eeuw teruggaande Benes aanwezig zijn.

Elders in het plangebied werden, in een al afgezend terreingedeelte, sporen van een

nederzetting uit de Romeinse Tijd gevonden.

Bij de uitbreiding van het recreatiegebied aan het Uitgeestermeer vond AWN-lid A. Groen langs pas uitgebaggerde sloten op twee dicht bijeen gelegen plaatsen inheems en Romeins import aardewerk.

Leden van AWN-afdeling Zaanstreek en de werkgroep Uitgeest (met name F. Zonneveld en H. van den Heuvel) deden opnieuw waarnemingen in een door de vestiging van industrie en sportvelden bedreigd terrein, Florentijnse Weid te Dorregeest, aan de noordzijde van Uitgeest. Hierbij werden nederzettings- en afvallagen vastgesteld die vooral wezen op intensieve bewoning in de Romeinse Tijd. Tot de talrijke vondsten behoorde een typologisch Laat-Romeinse bronzen haarspeld. Een en ander was voor de ROB aanleiding het bewuste terrein nader te onderzoeken en in november werd een opgraving gestart (uitvoering in 1980: P. J. Woltering, H. ter Schegget, A. G. Jong, G. R. Tak). Het onderzoek is in 1981 voortgezet; de resultaten zullen in de kroniek over dat jaar worden besproken.

Velsen: Noord: Bij de aanleg van een sleuf op het Hoogoventerrein kwam een cultuurlaag met greppels uit de Romeinse Tijd aan het licht. Tevens werden funderingsresten van het 17e-eeuwse landgoed Westerhout aangetroffen. Waarnemingen werden verricht door de Werkgroep Hoogovens van AWN-afdeling Kennemerland, onder leiding van S. Y. Vons-Comis.

Velsen: Noord Spaarndammer polder (afb. 10, zie p. 224-5). In 1980 is door het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam het onderzoek van de Vroeg-Romeinse resten in de Noord Spaardammer polder voortgezet. Dit jaar heeft directe samenwerking te velde met leden van de Werkgroep Velsen van de AWN-afdeling Kennemerland plaatsgevonden. De tot heden meestal gescheiden onderzoeken van IPP en AWN vloeien zodoende meer in elkaar. Ook deze campagne werd weer mogelijk gemaakt door een subsidie van het Provinciaal Bestuur van Noord-Holland en de ruime medewerking van het Projektbureau Spaarnwoude.

Het onderzoek in 1980 werd bepaald door drie factoren: a. het afwerken en verder vervolgen van de sporen van de verdedigingswerken van de militaire basis (Morel 1980; afb. 13 en p. 252-3; WP III); b. het opvullen van 'gaten' tussen reeds gegraven werkputten; en c. verder (her-)onderzoek aan de bij de basis behorende havenwerken. Zie voor de hierna volgende verwijzingen tussen haakjes de afbeelding.

a. *Onderzoek verdedigingswerken* Een deel van de verdedigingswerken was reeds in 1979 opengelegd (WP I-A). Door weersomstandigheden en tijdgebrek konden de sporen niet diepgaand onderzocht worden. Dit jaar zijn de sporen gecoupeerd, bemonsterd etc. Om inzicht te krijgen in het verloop van de diverse grachten, muur en wal, is de werkput naar het oosten tot aan de daar aanwezige sloot uitgebreid (WP I-B). Om eveneens naar het westen – waar nog geen eventueel aansluitende sporen voorhanden waren – een verder verloop te kunnen bepalen is ook over de daar aanwezige ringsloot een put geopend (WP II). De lange zoeksleuven die vanuit deze put naar het noordwesten werden getrokken, hebben geen sporen van betekenis opgeleverd.

De werkputten WP I-A/B en II geven thans een vrij compleet inzicht in verloop en opeenvolging van de verdedigingswerken van de Romeinse basis te Velsen uit ca 15-30 AD. De basis lijkt bestaan te hebben uit twee hoofdfasen met ieder een voorfase. Bij fase I was eerst sprake van een tijdelijke opzet. Deze bestond uit een enkele gracht waarachter mogelijk een palissade van dicht tegen elkaar gezette, gekliefde palen (WP I-A/B en II; a). Achter deze palissade bevindt zich in WP II nog een funderings-sleuf (WP II; b) waarin zich een ondersteuning voor de palissade bevonden kan

hebben. Gracht en restanten van palissade wijzen op een – ten opzichte van de oever het Oer-IJ – driehoekige opzet van de basis uit de eerste voorfase. Van de voorfase uit werd de hoofdfase opgezet. Deze bestond uit een zogenaamde *Holz/Erde-Mauer* (Morel 1980, 245), waarvan de grondsporen naar het oosten toe uit het vlak lopen (WP I-A/B en II; c). Dit wordt veroorzaakt door een krachtiger abrasie van de ondergrond naar het noordoosten toe. De vorm van de eerste basis is in de hoofdfase gelijk aan die uit de voorfase, maar het oppervlak is in de hoofdfase iets vergroot door de westelijke *Holz/Erde-Mauer* ten opzichte van de palissade uit de voorfase iets naar 'buiten' te verleggen. Dubbele, elkaar oversnijdende paalgaten (WP I/B; d) wijzen op de aanwezigheid van een toren – gezien het doorlopen van de muursporen achter de paalgaten – in waarschijnlijk zowel voor- als hoofdfase.

Ook de tweede fase van de basis lijkt te bestaan uit een voor- en hoofdfase. Van de voorfase is één gracht aantoonbaar (WP I/B; e), die ongeveer de helft van de oppervlakte van de latere hoofdfase omsluit, evenals alle tot op heden aangetoonde havenwerken. Paalsporen achter deze gracht lijken ook te wijzen op de aanwezigheid van een palissade. Vanuit de voorfase is de definitieve fase opgezet (op de afbeelding ongeveer in zijn totaliteit gereconstrueerd). Zoals in de vorige kroniek beschreven (Morel 1980, 245) bestonden de verdedigingswerken uit een aarden wal (WP I-A/B en II; f) waarvoor drie grachten (WP I-A/B en II; g) met vóór de buitenste gracht een palissade (WP I-A/B; h). In de wal zaten minstens één poort (WP II; j) en één of meer torens (WP I-B; k). De vorm van de tweede basis week vrij sterk af van die van de eerste fase, niet min of meer driehoekig maar trapezoidaal. Het aantal vondsten uit de grondsporen van de verdedigingswerken is teleurstellend. Alleen in een deel van de binnenste gracht uit fase 2 (WP II; g+) werden veel voorwerpen aangetroffen, waaronder enkele vrijwel complete wijnkruiken, een tijdens het draaien gebroken houten kom, tentharingen en tentstokken.

b. *Opvullen van hiaten tussen reeds onderzochte delen* De in het westen van het onderzoeksgebied opengetrokken werkput (WP III) leverde geen sporen van betekenis op. Een werkput tussen de zogenaamde Westpier (in WP V) en Noordpier waarvan de kop reeds het vorige seizoen was onderzocht, completeerde de kennis omtrent het verloop van het voormalige Oer-IJ (WP IV). De rivierafzettingen zijn getekend en bemonsterd. Een voorlopige – en mogelijk niet geheel juiste – conclusie is dat vóór de Romeinse Tijd een sterk humeuze component in de afzettingen aanwezig is plus een grote hoeveelheid schelpen van de platte slijkgaper, wijzend op een min of meer marienbrak milieu ter plaatse. Direct na de Romeinse Tijd wordt alleen nog vrijwel schoon zand afgezet en ontbreken de platte slijkgapers, zodat een verandering van het Oer-IJ-milieu plaats gevonden lijkt te hebben. Of deze – mogelijk zeer plaatselijke – verandering mede door de Romeinse aanwezigheid veroorzaakt is, zal met medewerking van specialisten onderzocht moeten worden.

c. *Onderzoek naar de havenwerken* Een begin is gemaakt met een diepgaand onderzoek van platform en dammen van de havenwerken. Evenals bij Werkput II van 1979 (Morel 1980, 244) ging het om het opnieuw uitgraven van reeds opgelegde grondsporen die nog niet gecoupeerd of bemonsterd waren. Alle in deze werkput (WP V) aanwezige palen en paalgaten zijn opnieuw getekend en van alle zijn hout- en/of grondmonsters genomen en de lengten bepaald. Het gaat hierbij om een 750 palen! Ook bij de havenwerken is sprake van meer dan één fase. In een eerste fase werden vanuit een platform (WP V; k) twee dammen gebouwd; de zogenaamde Westpier (WP V; l) en Noordpier (WP V; m). Ook de reeds eerder opgegraven (maar nog nader te onderzoeken) Oostpier lijkt toen opgezet. Mogelijk naar aanleiding van sterke aanslibbing door het Oer-IJ werd de beschoeiing van het platform naar buiten gelegd (WP V; n, o, p) en is – in ieder geval bij de Westpier – een extra beschoeiing

langs de dammen gelegd (WP V; r). Mogelijk zijn pas in een derde fase open steigers aan de dammen toegevoegd. Het is vooralsnog niet mogelijk de verschillende fasen van de basis en die van de haven met zekerheid aan elkaar te koppelen. De Oostpier komt echter precies uit op een poort in een *Holz/Erde-Mauer* die, gezien de maatverhoudingen van funderingssporen, bij de eerste fase van de basis moet behoren, zodat de eerste havenfase zeker aan de eerste (voor- of hoofd-)fase van de basis te koppelen is.

IPP, Amsterdam

J.-M. A. W. Morel

Zaanstad: Assendelft 1 Het IPP heeft haar onderzoek naar bewoningspatronen gedurende IJzertijd en Romeinse Tijd in de Noorder- en Zuiderpolder te Assendelft voortgezet. Over de resultaten van 1980 (de derde onderzoekscampagne) zijn nog geen gegevens beschikbaar.

Leden van AWN-afdeling Zaanstreek deden vondsten langs de uitgebaggerde sloten in de Zuiderpolder (inheems Romeins en Laat-Middeleeuws aardewerk).

Middeleeuwen en later

Alkmaar zie p. 203.

Akersloot Leden van AWN-afdeling Zaanstreek hebben, gehinderd door schatgravers, waarnemingen verricht en materiaal verzameld bij grondverzet ter voorbereiding van de bouw van een motel tussen Geesterweg en Rijksweg 9, toen daar een 16e-18e-eeuwse woonplaats werd vergraven.

Aan de Geesterweg werd inheems-Romeins aardewerk gevonden.

Amsterdam (afb. 9) In 1980 is opennieuw een grote bouwput in de Middeleeuwse binnenstad van Amsterdam beschikbaar gekomen voor archeologisch onderzoek. Het betrof het terrein van het door brand verwoeste Hotel Polen, een opmerkelijk groot perceel tussen Kalverstraat en Rokin, op slechts honderd meter afstand van de Dam. De Algemene Bank Nederland/Friesch-Groningsche Hypotheekbank heeft de ontgraving van de bouwput mogelijk gemaakt door het laten slaan van een stalen damwand. Na het verleggen van de riolering en kabels werd eerst een proefsleuf gegraven haaks op de Kalverstraat. Dit leverde direct resultaten op.

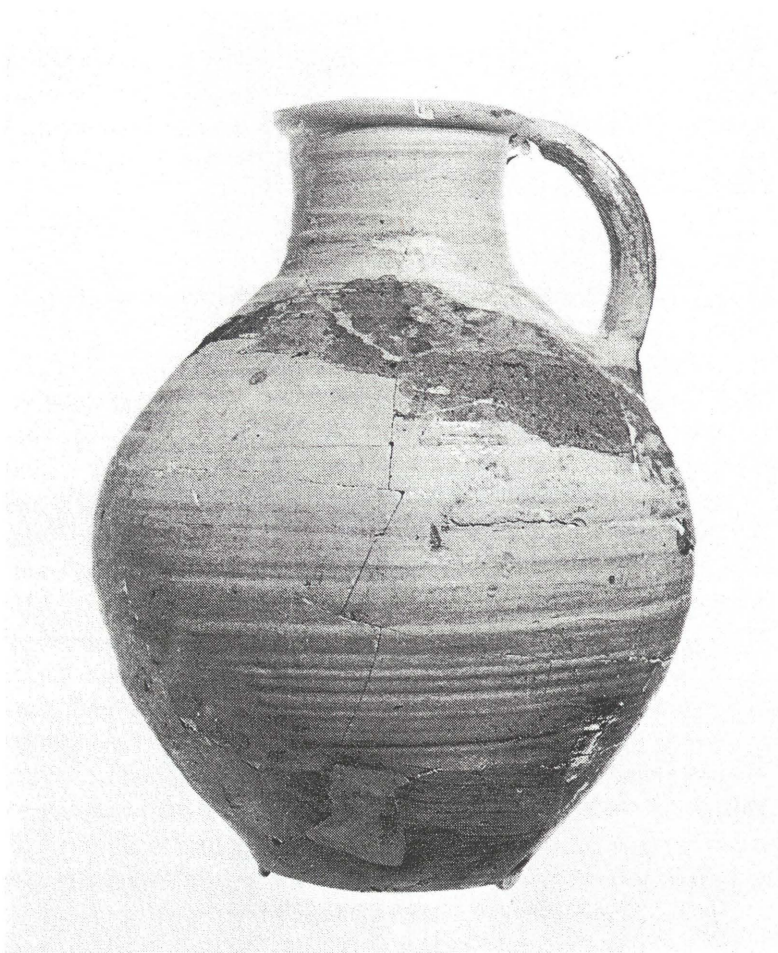
Ten eerste werd aan de grens van de Kalverstraat wederom een deel van de 13-eeuwse (tot nu toe oudste) terpachtige lintbebouwing langs Amstel en IJ aangesneden, die voor het eerst aan het licht kwam tijdens de opgravingen aan de Nieuwendijk. Nu ging het echter om een deel, dat direct grenst aan de Amstel en bezuiden de Dam ligt. Hiermee werd een tweede punt van de topografie van het 13-eeuwse Amsterdam getraceerd. Dit doet veronderstellen, dat de Nieuwe Zijde (Nieuwendijk en Kalverstraat) van de nederzetting in oorsprong langer is geweest dan de Oude Zijde (Warmoestraat).

Ten tweede werden in de nauwe sleuf sporen gevonden van een woning/werkplaats van een leerlooier annex leerbewerker. De situering, toen nog aan het water, is kenmerkend voor dit ambacht. Er is immers veel water nodig voor het ontharen van de huiden. Bij de werkplaats lag een afval laag van koehaar en leersnippers. Dit maakt duidelijk dat het hier gaat om een leerbewerker die zelf looide.

Ten derde werden twee achtereenvolgende kadeconstructies aangetroffen uit de 13e-eeuw. De eerste werd aangebracht door de leerlooier omstreeks 1275. Daarna volgde in de 14e eeuw verdere aanplemping in de Amstel, soms verstevigd met een stelsel van houten trekankers, ingegraven in de ophoging.

Het uitgebreide onderzoek werd verricht in de laatste maanden van 1980 en het begin van 1981.

Op het terrein van de boekhandel De Slegte werd de fundering van het huis van

Afb. 9 Amsterdam. Vroeg 13e-eeuwse kruik (hoogte 33,5 cm) uit de bedding van de Amstel, onder het Rokin. Foto: Dienst der Publieke Werken, Amsterdam.

Pompejus Occo teruggevonden. De ingeheide bossen elzen palen gaven de lengte weer van het huis: 18 meter. Op verschillende plaatsen in de bouwput zijn beerputten, rijk voorzien van voornamelijk aardewerk en glas, uitgegraven. De diepe fundering van Hotel Polen bleek van de huizen uit de Late Middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd weinig te hebben overgelaten.

Tot op grote diepte werd de aanplemping in de Amstel onderzocht met erop het huis en de werkplaats van de leerlooier/schoenmaker. Tijdens het vervolg van de opgraving, waarbij de onderzoekssleuven het Rokin naderden, kon een opmerkelijk nieuw topografisch gegeven van de stad getraceerd worden: de bedding van de Amstel op een diepte van meer dan tien meter op onder het huidige straatoppervlak! Op de bodem werd een kan uit het Maasgebied afkomstig geborgen (afb. 9). Het is voor het eerst, dat dergelijke keramiek uit die streek in Amsterdam gevonden is. De kan behoort tot het oudste vondstenmateriaal dat tot nu toe is geborgen en dateert uit de periode 1200-1225.

Dienst der Publieke Werken, Amsterdam

J. M. Baart

Anna-Paulowna Op een akker achter boerderij Renova, in de zuidoosthoek van de Anna-Paulowna Polder, is een concentratie van Laat-Middeleeuws materiaal (kogelpot-, Pingsdorf-aardewerk, botten) bovengeploegd. Vinder: A. S. Bakker; melder: J. N. Lanting, BAI.

Beverwijk Aan de Meerstraat werden na de afbraak van enkele panden waarnemingen verricht door leden van de Werkgroep Beverwijk, AWN-afdeling Kennemerland, onder leiding van R. van Gulik.

In de Wijkermeerpolder werden twee halve kloostermoppen gevonden. Groeven, aangebracht in de korte zijden, wijzen erop dat ze als netverzwaringen zijn gebruikt. De vondsten werden gemeld door R. van Gulik.

Castricum Leden van AWN-afdeling Noord-Holland Noord, met name de Werkgroep Castricum, deden waarnemingen bij de aanleg van een ruim 700 m lang riool langs de Heemstederweg, tussen de Breedeweg en het tuinbouwcomplex de Goudtuinen, waar in de loop der jaren bij groundbewerking herhaaldelijk vondsten uit Late IJzertijd, Romeinse Tijd, Vroege en Late Middeleeuwen aan het licht zijn gekomen. In het aan de Goudtuinen grenzende deel van het leidingtracé werden sporen van Vroeg- en Laat-Middeleeuwse bewoning aangetroffen (onder meer vijf waterputten uit kleizoden, een tonput met planken wanden; Badorf-, Pingsdorf-, Paffrath-, Andenne- en kogelpotaardewerk). Van een Vroeg-Middeleeuwse cultuurlaag werden geen resten gevonden: deze bleek in de Late Middeleeuwen overal vergraven. Ook aan het noordelijk uiteinde van het tracé, dicht bij de Breedeweg, kwamen sporen van Laat-Middeleeuwse bewoning aan het licht. Inheems Romeins aardewerk werd op verschillende plaatsen gevonden. Dat tijdens het werk waarnemingen konden worden gedaan is te danken aan de medewerking van Bureau Mabeg-van Hasselt te Utrecht, de gemeente Castricum, en aannemingsbedrijf v.h. Twisk en Bosman te Castricum.

Het Gooi De veldkartering is voortgezet. Het onderzoek wordt uitgevoerd door leden van AWN-afdeling Naerdincklant, onder leiding van J. P. M. Koster en onder supervisie van de ROB. In 1980 leverde het verspreide vondsten op uit (in één geval) Vroege Middeleeuwen (Karolingische periode) en de tweede helft van de Late Middeleeuwen (13e eeuw en later).

Haarlem Het stadskernonderzoek werd voortgezet. Opgravingen en verkenningen zijn verricht aan onder meer:

- de Jansstraat, met 14e-15e-eeuws materiaal uit afvalkuilen en enkele inheems-Romeinse scherfjes uit het zand van de Oude Duinen;
- de Jacobijnenstraat, waar hellende grondlagen (waarin een fragment Paffrath-aardewerk werd gevonden) kunnen wijzen op de oever van de Beek;
- de Pieterstraat, waar onder een twee meter dikke puinlaag (met 15e-16e-eeuws materiaal) in het zand van de Oude Duinen enkele door een fragment vroeg steengoed gedateerde ingravingen werd aangetroffen;
- de Koningsstraat, met ingravingen in het zand van de Oude Duinen vanuit een laag met Andenne-aardewerk.

Buiten het centrum werden aan de zuidkant van Haarlem waarnemingen gedaan bij bouwwerkzaamheden aan de Dreef. Op 0,8 m –NAP werd in het zand van de Oude Duinen een aantal humeuze laagjes aangetroffen. Eén ervan leverde enkele fragmenten nog niet nader gedetermineerd prehistorisch aardewerk op.

Het onderzoek is als gewoonlijk uitgevoerd door de Werkgroep Haarlem van AWN-afdeling Kennemerland, onder leiding van J. Schimmer en onder supervisie van de ROB. Een verslag werd verzorgd door A. M. Numan.

Hoorn: centrum Van 12-20 mei werd door de archeologische afdeling van het Westfries Museum, met medewerking van het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protôhistorie te Amsterdam, een kleine opgraving verricht op het terrein van de voormalige bonbonfabriek 'De Hoorn' aan de Italiaanse Zeedijk te Hoorn. Op dit terrein was in de herfst van 1979 reeds een uitgebreide verkenning gedaan naar aanleiding van gevonden afvalmateriaal van een pottenbakkerij. Doel van het onderzoek was met name meer inzicht te verkrijgen in de verspreiding van het pottenbakkersafval over het terrein en het assortiment van de pottenbakker. Bovendien was

de vraag, of de vele misbaksels van elders waren aangevoerd, of dat de pottenbakkerij op of in de directe omgeving van het terrein had gestaan. De resultaten worden voorlopig samengevat.

Na verwijdering van de bovengrond, konden van boven naar beneden in grote lijnen de volgende vier lagen worden onderscheiden:

1. Deels door slopers en schatgravers sterk verstoorde laag, waarin bewoningssporen en pottenbakkersafval werden aangetroffen; 2. Dik ophogingspakket; 3. Rietveenpakket; 4. Zeeklei.

Naar alle waarschijnlijkheid is deze bodemopbouw als volgt te verklaren. Na de aanleg van de zeedijk (later Italiaanse Zeedijk genoemd) heeft het land enige tijd braak gelegen. Voor de noodzakelijke ontwatering zorgde een systeem van oost-west (evenwijdig aan de dijk) verlopende greppels. Spoedig na het droogvallen zal zich een vegetatie hebben ontwikkeld van riet en andere gewassen, die in een dergelijk brak milieu plegen voor te komen.

Het dijklichaam zelf kon niet onderzocht worden, daar om technische redenen niet ver genoeg in zuidelijke richting kon worden gegraven. Wanneer de dijk precies is aangelegd, is niet bekend. In 1518 is ter plaatse een deel van de stadswal aangelegd, doch het is niet duidelijk of de dijk daar deel van uitmaakte of reeds bestond.

Vermoedelijk tegen het midden van de 16e eeuw is het terrein in korte tijd aanzienlijk opgehoogd. Het vrij homogene pakket bestaat hoofdzakelijk uit humeuze grond en mest. Een nader onderzoek van het vondstenmateriaal dat uit deze laag verzameld is, zal moeten uitmaken of de genoemde datering wellicht exacter kan worden gesteld. Zoals oude stadsplattegronden ons tonen, begon men op dit gedeelte van de Italiaanse Zeedijk pas omstreeks 1600 met de bouw van huizen. De archeologische gegevens lijken dit niet tegen te spreken. Hieraan voorafgaand moet de genoemde pottenbakkerij in bedrijf zijn geweest. De stortlaag van deze pottenbakkerij bevindt zich namelijk tussen de ophogingslaag en de 17e-eeuwse bebouwingsresten. Hij begint ongeveer in het midden van het terrein en verbreedt zich in westelijke richting. Voor zover na te gaan, bedraagt de dikte van het pakket ca 0,5 m. Bij sloopwerkzaamheden, die in de zomer van 1980 plaatsvonden direct ten westen van het opgravingsterrein, is de laag wederom waargenomen. Volgens mondelinge mededeling van de sloper, zijn door hem brokken van ovenwanden en pottenbakkersafval tot op ca 100 m in westelijke richting bij sloopwerkzaamheden gevonden.

Van de pottenbakkerij is behalve de afvallaag niets aangetroffen. Mogelijk lag deze meer naar het westen. De vele ovenwandbrokstukken die zijn aangetroffen, kunnen er echter ook op duiden, dat het bedrijfje geheel gesloopt is, om plaats te maken voor de bouw van huizen omstreeks 1600. Toen men in de loop van de 17e eeuw het terrein begon vol te bouwen, zijn de afvalprodukten en brokken ovenwand veelvuldig gebruikt als vulmateriaal en versteviging van de funderingen der huizen. De mogelijkheid dat het pottenbakkersafval en de brokken ovenwand van elders in Hoorn of zelfs daarbuiten afkomstig zijn, is niet geheel uitgesloten, maar zeer onwaarschijnlijk. Zou het hier een algemene vuilnisbelt betreffen, dan verwacht men een minder homogene samenstelling van het afval, terwijl men de grote en vaak loodzware aaneengesmolten klompen aardewerk en brokken gesloopte ovenwand niet eenvoudig over grote afstand vervoeren zal.

Uit het verzamelde afvalmateriaal kan worden afgeleid, dat het hier gaat om een bedrijfje dat als hoofdartikel ongeglazuurde en deels geglazuurde dakpannen heeft geproduceerd. Hiernaast vervaardigde men eenvoudig rood bakkend gebruiks-aardewerk, voorzien van een kleurloos loodglazuur, zoals grappen, voorraadpotten, schalen en kommetjes. Tevens maakte men fijnere produkten van een wit bakkende klei, die van elders geïmporteerd moet zijn. Dit aardewerk werd voorzien van een door koperoxide groen gekleurd loodglazuur. Op een fragment van een schenkan van wit aardewerk met groen glazuur staat het jaartal 1583 vermeld. Er bestaan vage

aanwijzingen dat ook plavuizen tot het assortiment behoord hebben.

In de sterk verstoorde bovenste laag zijn resten van bebouwing uit de 17e-20e eeuw aangetroffen. Het verloop van de 17e-eeuwse muurresten komt overeen met hetgeen men op sommige stadsplattegronden uit die periode kan waarnemen. Het betreft twee noord-zuid verlopende rijen eenvoudige huisjes, die in de loop van de 17e eeuw op het achtererf van de grote huizen aan de Italiaanse Zeedijk zijn gebouwd. Ze zijn door oost-west verlopende dwarsmuurtjes onderverdeeld in een aantal vertrekken. Aansluitend in noordelijke richting bevonden zich de ondiepe funderingen van een houten aanbouw van vele meters lengte. Slechts op één plaats was nog een gedeelte van een plavuizen vloertje bewaard gebleven. Voor het overige waren alleen de onderliggende schelpgruis- en zandlagen nog aanwezig. Derhalve was de aard van de bebouwing niet meer vast te stellen. Vondsten van gedateerd Hessisch aardewerk doen vermoeden, dat het volbouwen van de achtererven vanaf de dijkzijde, dus in noordelijke richting heeft plaatsgevonden. Zoals hierboven reeds vermeld, kon het meest zuidelijke gedeelte van het terrein dat aan de dijk grenst, niet worden onderzocht. Van de bebouwing langs de dijk zijn derhalve geen archeologische gegevens bekend.

In de (niet onderzochte) zuidwesthoek van het terrein zijn na afsluiting van het onderzoek door amateurarcheologen diverse voorwerpen gevonden, die doen denken aan de aanwezigheid van een scheepswerfje. Men vond onder meer resten van teertonnen, en gereedschappen. Of deze indruk juist is en hoe de vondsten precies zijn te dateren, zal nog moeten blijken.

Tijdens rioleringswerkzaamheden in de Hoornse binnenstad werden door F. van Poelgeest te Hoorn op de kruising van Ramen en Gedempte Turfhaven enige waarnemingen verricht. Hierbij werden muurresten aangetroffen die waarschijnlijk verklaard kunnen worden als kademuuren en een brughoofd, daterend uit de tijd dat Turfhaven en Ramen nog niet gedempt waren (Ramen gedempt in 1598; Turfhaven gedempt kort na 1878). Tevens werd een beerput aangetroffen, gevuld met 17e-18e-eeuws materiaal.

Westfries Museum, Hoorn

T. Y. van de Walle-van der Woude

Hoorn: Zwaag Op een braak liggend terrein, gelegen aan de zuidzijde van de Dorpsstraat naar Zwaag en ten oosten van de Medemblikker Vaart, werden door W. Snip te Hoorn 16e-18e-eeuwse aardewerkfragmenten verzameld, afkomstig van een inmiddels gesloopte boerderij van laat 16e-eeuwse oorsprong. Tevens werden op dit terrein, in het talud van de Medemblikker Vaart, door hem enkele kogelpotscherven gevonden. Bij een nadere verkenning in 1981 werden op het terrein bewoningssporen uit de 12e-13e eeuw aangetroffen.

Westfries Museum, Hoorn

T. Y. van de Walle-van der Woude

Niedorp De aanleg van de secundaire weg 4 Bergen-Middenmeer maakte een doorgraving van de Westfriese Dijk direct ten oosten van Winkel noodzakelijk. Dankzij de medewerking van Provinciale Waterstaat (in de persoon van D. Heine) was het mogelijk het dijkprofiel in te meten en op te tekenen. Het onderzoek is uitgevoerd door de ROB (D. P. Hallewas, P. J. Woltering, H. ter Schegget, met personeel van de opgraving te Medemblik: Opperdoes), in de periode 19-22 februari. De resultaten zullen te zijner tijd worden gepubliceerd; hier volgen slechts enkele opmerkingen. De dijk is ter plaatse ongeveer 40 m breed; de top ligt op 3,5 m + NAP; het aangrenzende polderland ligt op ca 1 m – NAP. De kern van de dijk is voornamelijk uit veenbrokken opgeworpen, hier en daar gemengd met klei. De vrij steile noordoostflank van dit veendijkje is voorzien van een ongeveer 80 cm dikke wierriem; de veel minder hellende binnenkant en de top zijn met een ruim 20 cm dikke kleilaag afgedekt. De basis van dit dijkje is ongeveer 10 m breed en ligt op 2,10 m – NAP; de

top ligt op 0,30 m – NAP. De ondergrond bestaat uit een enkele centimeters dikke kleiafzetting op een tot 2,60 m – NAP reikend veenpakket. Door een reeks kleiïge ophogingen heeft de dijk uiteindelijk zijn huidige hoogte bereikt. De fase volgend op de oudste dijk reikt tot 0,95 m + NAP en is eveneens voorzien van een wierriem. De ondergrond is door het gewicht van de dijk aanmerkelijk ingeklonken.

Schagen zie p. 215

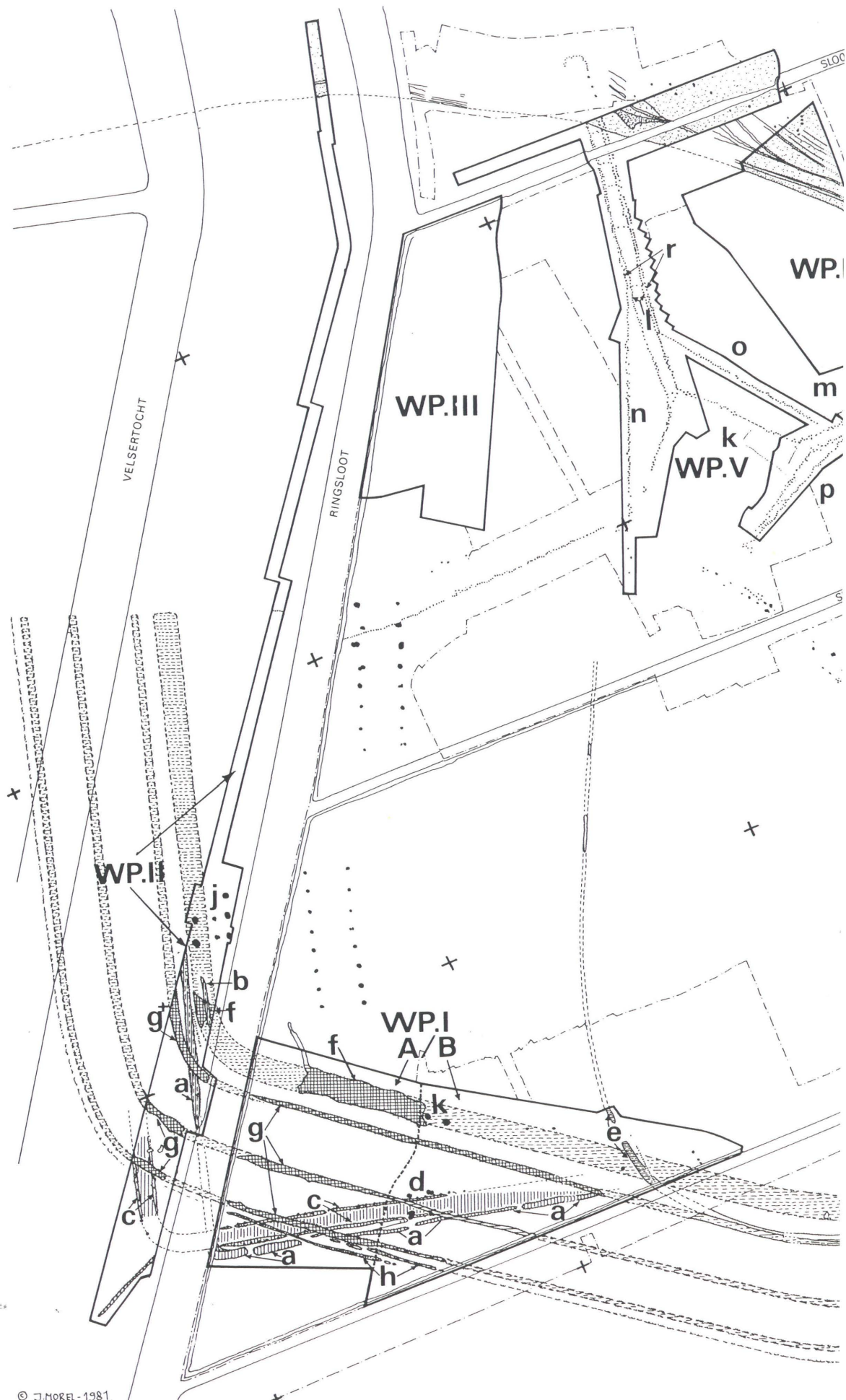
Stede Broec: Grootebroek In 1980 verrichtte de ROB het laatste veldwerk in verband met de ruilverkaveling Het Grootslag: een klein onderzoek van de voormalige Kadijk. Het doel was de bermsloot of sloten langs de zuidzijde van de Kadijk, een geslechte dijk (kade), te leren kennen. Dit als aanvulling op hetgeen over de noordelijke berm-sloten van die dijk bekend was geworden door de opgraving Bovenkarspel Het Valkje. Dat een extra onderzoek op een andere plaats nodig was, komt doordat ter hoogte van het opgravingsterrein bij Het Valkje de eventueel aanwezige resten van die sloten waren verdwenen in de brede oost-west georiënteerde sloot waarop de naam Kadijk is overgegaan. Niet alleen door zijn naam houdt deze sloot de herinnering aan de voormalige dijk levend, ook zijn loop, als een guirlande om het tracé van die dijk, getuigt van de vroegere situatie. De sloot lijkt namelijk beurtelings uit verbrede stukken van de zuidelijke en de noordelijke bermsloot te bestaan, verbonden door meer of minder duidelijk zuid-noord gerichte slootgedeelten. Ter vermijding van misverstanden zal in het vervolg de naam Kadijk voor de dijk of dijkzate worden gebruikt, de tegenwoordige sloot zal met Kadijk-sloot worden aangeduid.

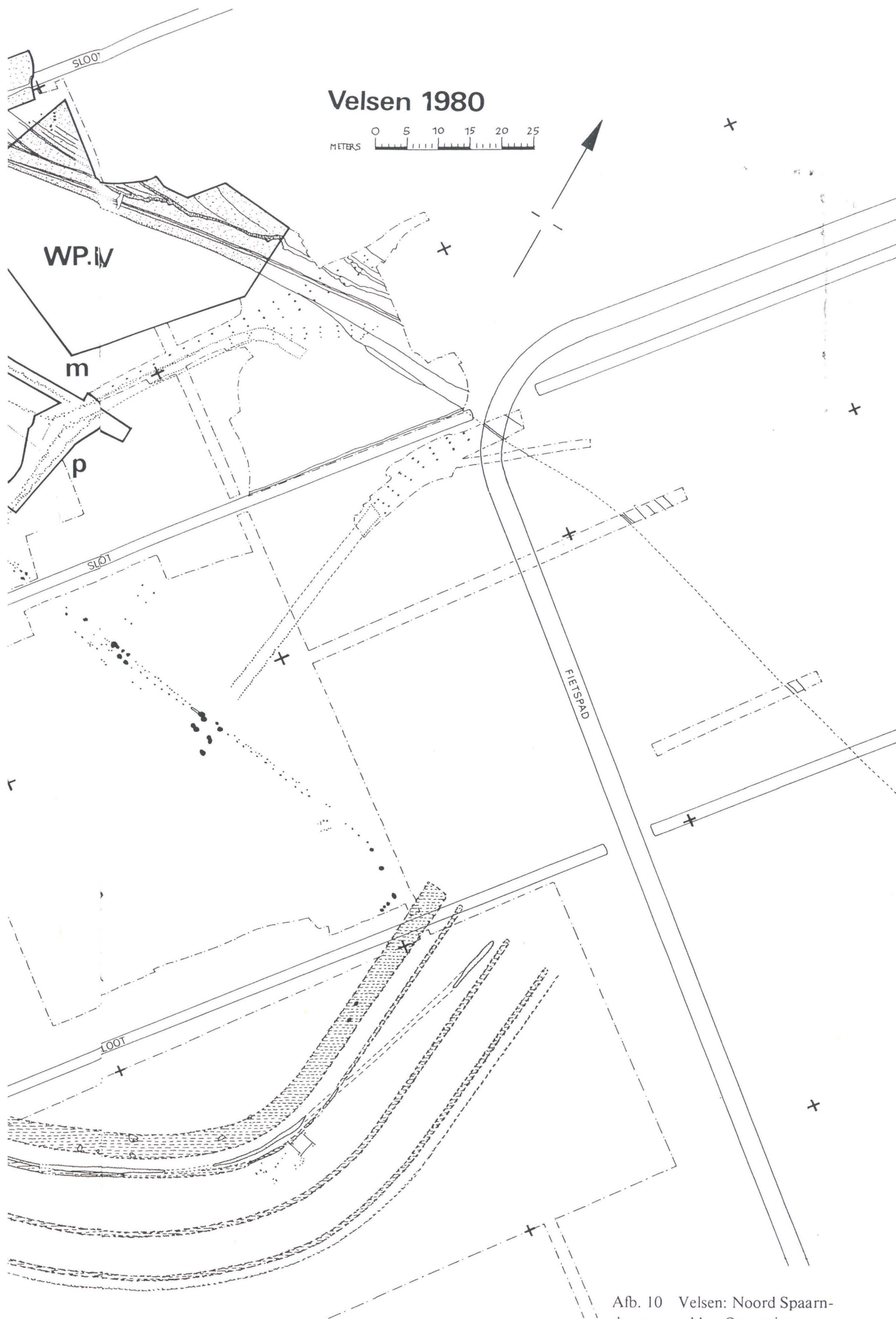
Voor het onderzoek waren twee smalle zuid-noord gerichte percelen beschikbaar, die naar het noorden werden begrensd door de Kadijk-sloot, hier aan de noordzijde van de Kadijk gelegen. De percelen bevonden zich in de zogenaamde natte cel, een buiten de ruilverkaveling gehouden strook van wat land ter weerszijde van de Kadijk-sloot, een halve kilometer ten westen van het wiel Het Valkje. De opgraving heeft veertien werkputten omvat, waarmee de met de dijk verband houdende verschijnselen over een lengte van bijna honderd meter konden worden bestudeerd.

Zoals de Bodemkaart van het tuinbouwcentrum De Streek door P.J. Ente (1963) al enigszins had 'voorspeld', bleek de ondergrond van de opgestoven percelen over het algemeen uit kleilaagjes te zijn opgebouwd, afgewisseld door laagjes zavelig materiaal, alles afgezet op slikkige wadplaten en hier en daar doorsneden door een baan van grover materiaal. Deze samenstelling van de ondergrond, zo verschillend van die van de brede fijnzandige rug ter plaatse van de opgraving Het Valkje, bleek een bron van onverwachte informatie te zijn.

Het onderzoek leverde enkele verrassingen op. De eerste hing samen met de eigenlijke dijk: zijn loop werd als een baan van het donkergrijze materiaal van de hier nog aanwezige A-horizont van de ondergrond in de opgravingsvlakken waargenomen. Dit was het gevolg van het feit dat de uit klei bestaande ondergrond onder het gewicht van het dijklichaam is samengeperst, waardoor de A-horizont hier lager kwam te liggen dan naast de dijk. Resten van het dijklichaam werden in geen van de profielen herkend.

Een andere verrassing was dat op beide percelen ten noorden van de plaats van het dijklichaam, in een strook grond tussen die plaats en de Kadijk-sloot, twee nogal regelmatige rijen putten, gevuld met het materiaal van het baggerdek, werden aangetroffen. Dit was een verrassing omdat werd verondersteld dat de huidige Kadijk-sloot direct naast het tracé van de voormalige dijk zou liggen. Het gaat kennelijk om putten waaruit grond voor de bouw van de dijk is gewonnen. De rijen lagen ca 2 m uit elkaar en liepen evenwijdig aan de dijk. De meeste lange putten waren in paren gegroepeerd, dat wil zeggen dat een put uit de ene rij naast een put uit de andere rij was gegraven. Het merendeel van de putten had een lengte van 10-13 m, een breedte

Afb. 10 Velsen: Noord Spaarn-dammer polder. Opgravings-plattegrond, toegelicht in de tekst. Tek. IPP.

van 2-3 m en was soms tot op een diepte van meer dan een meter onder het toenmalige maaiveld uitgegraven. Enkele putten waren aanmerkelijk korter. In het opgravingsvlak, dat onder de bouwvoor van destijds was aangelegd, sloten de lange putten (voor zover dat kon worden waargenomen) in de lengterichting slechts eenmaal aaneen, de overige vier keren niet. Er zat dan een afstand van vier tot vijf meter tussen de opeenvolgende lange putten. De putten lagen bijna altijd in elkaars verlengde, op één plaats versprongen de putten van beide rijen echter iets.

Een derde verrassing werd veroorzaakt door het feit dat het patroon van de ten zuiden van het voormalige dijklichaam aangetroffen dijkputten veel onregelmatiger was dan dat van de putten aan de noordzijde. Op het westelijk perceel werden twee rijen aangetroffen, op het oostelijke plaatselijk vier. Bijna al deze putten waren smaller dan die aan de noordzijde. Hun lengte varieerde van ca 1-24 m.

Een west-oost gericht slootje ten oosten van het opgravingsterrein gelegen, leek voordat de opgraving begon een restant van een zuidelijke bermsloot te zijn. Het onderzoek leerde dat dit niet het geval was: het slootje bleek geen voortzetting op het opgravingsterrein te hebben gehad. Daarnaast kwam naar voren dat dit slootje zuidelijker ligt dan de zuidelijke putten in de opgraving. Net alsof in het perceel ten oosten van de opgraving een sloot buiten de dijkputten werd gegraven, zoals dat ook aan de noordzijde van de opgraving werd geconstateerd.

Jammer genoeg werden op het opgravingsterrein geen in onbruik geraakte zuid-noord gerichte Middeleeuwse sloten, behorende tot de opstreckende verkaveling, teruggevonden. Dat is jammer omdat het onderzoek bij Het Valkje geen duidelijk antwoord heeft gegeven op onze vragen naar de chronologische en functionele relaties tussen de opstreckende verkaveling en de Kadijk.

Wat zijn nu de resultaten van het onderzoek aangaande de Kadijk? Allereerst kon door middel van een archeologisch veldkenmerk de ligging van het voormalige dijklichaam worden vastgesteld. Dat dit niet bij de opgraving Het Valkje mogelijk was, komt doordat de daar aanwezige, fijnzandige of zavelige ondergrond niet of nauwelijks kan inklinken, waardoor daar geen moet in de ondergrond ten gevolge van de druk van het dijklichaam kon ontstaan.

Het dijklichaam zal in eerste instantie zijn gebouwd met grond afkomstig uit de rijen dijkputten die aan weerszijde van het tracé van de dijk werden teruggevonden. De twee rijen putten aan de noordzijde lijken door hun opvallende regelmaat met het opwerpen van de dijk van doen te hebben, een speculatie die wordt versterkt door het feit dat de afdruk van de loop van de dijk hier direct aansluit aan de zuidelijkste van die rijen. Onverwacht was de waarneming dat de putten aan de noordzijde, voor zover zichtbaar, slechts eenmaal aansloten. Van een bermsloot is daar geen sprake geweest, evenmin als aan de zuidzijde van de dijk. Waarschijnlijk was er sprake van een laag dijklichaam dat naar het noorden toe via dammen (de niet weggegraven grond tussen de putten) met de opstreckende kavels was verbonden. Dat hier zoveel 'dammen' werden aangetroffen duidt er misschien op dat het om smalle kavels ging. De onregelmatige dijkputten aan de zuidzijde van de dijk geven de indruk dat hun ontstaan samenhangt met latere incidentele ophogingen van de dijk.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode 7 mei-23 juni (J. F. van Regteren Altena, P. G. Alders).

Bron: *Jaarverslag ROB 1980* (J. F. van Regteren Altena).

Uitgeest zie p. 215.

Velsen: Polder Buitenhuizen De vakgroep Middeleeuwse archeologie van het IPP is in 1980 een meerjarig onderzoek begonnen naar de Middeleeuwse bewoningsgeschiedenis van het veengebied van Assendelft en omgeving. De eerste resultaten laten zich als volgt zeer in het kort samenvatten.

Vanwege de op stapel staande werkzaamheden in verband met de inrichting van het recreatiegebied Spaarnwoude werd de polder Buitenhuizen (voor de aanleg van het Noordzeekanaal één geheel vormend met de Assendelver polders) door middel van boringen en proefsleuven verkend. Hierbij werden onder meer twee 11e-12e-eeuwse huisplaatsen ontdekt. Eén daarvan werd met financiële steun van de provincie Noord-Holland in de maanden juni-juli nader onderzocht. De onder een maximaal 1 m dik pakket Laat-Middeleeuwse klei liggende huisplaats was aangelegd op een lichte verhoging in het veen. Slechts hier en daar duidelijk zichtbare veenplaggen zouden er op kunnen wijzen dat deze verhoging (ten dele?) kunstmatig is. Op deze verhoging heeft een maximaal 25 m lang en 5-6 m breed éénschepig huis gestaan. De lengteas van het huis (ongeveer noord-zuid) ligt evenwijdig aan de huidige verkavelingsrichting. De staanders van het huis zijn zelf niet bewaard gebleven, maar wel de 'poeren' die deze staanders gedragen hebben. In de noordhelft van het huis zijn het steeds duidelijk ingegraven horizontaal liggende gekliefde stammetjes, op een afstand van ca 2 m van elkaar. In de zuidhelft van het huis (een latere aanbouw?) ligt het (hier vaak secundair gebruikte) hout vrijwel aan de oppervlakte van het veen. De wijze van afsluiting van de korte zijden blijft onduidelijk. Binnen het huis zijn verschillende malen klei- of zavelvloeren aangebracht. Tegen de noordelijke korte zijde bevond zich een zeer grote haardplaats. Aanwijzingen voor ingangen of verdere indeling van het huis ontbreken. Vrijwel tegen de buitenwand bevond zich in het noordelijk deel van het huis een waterput, waarvan een vierkant houten raamwerk nog in situ aanwezig was. Het aangetroffen aardewerk bestaat uit kogelpotaardewerk (een enkele scherf met stempel) en een zeer klein percentage Pingsdorf- en Paffrath-aardewerk.

Een vergelijkbaar huis werd opgegraven in de Zuiderpolder te Assendelft: zie deze kroniek.

IPP, Amsterdam

A.J. Guiran

Weesp Door H. Weenink te Weesp werd in juni 1980 in het uitbreidingsplan Aetsveld bij het graven van een sleuf voor vuilstort een kleine concentratie Laat-Middeleeuws aardewerk ontdekt. Een deel van deze vondsten stelde hij voor bestudering beschikbaar. De vindplaats lag vermoedelijk op één van de oeverwallen van een zijtak van het riviertje dat vroeger ongeveer ter plaatse van de huidige Aetsveldseweg stroomde.

Het bestudeerde aardewerk bestaat uit: Pingsdorf (9 randfragmenten, 1 wandfragment met tuit, 18 wandfragmenten, waarvan 5 beschilderd, en 1 bodemfragment) Paffrath (2 rand-, 13 wandfragmenten); kogelpot, steeds met zandmagering (11 fragmenten van scherp naar buiten afgeschuinde randen, 1 fragment van een eenvoudig naar boven verdikte rand, en 86 wandfragmenten). Op grond van de gangbare opvattingen moet het complex als geheel gedateerd worden tussen het eind van de 11e en het begin van de 13e eeuw.

E. J. Harenberg deed in 1975 (per brief) de voorzichtige suggestie dat ten zuiden van Weesp een verdwenen nederzetting *Overaetwijs* heeft gelegen. Dit deed hij op grond van bestudering van het verkavelingspatroon in de polders Over- en Binnenaetsveld en van de 14e-eeuwse rentmeestersrekeningen van Amstelland. In de korentiendeposten in deze rekeningen (die overigens relatief zeer weinig opbrengen) is onder meer sprake van *Overaetwesel*, *over die Aetwisel*, en *over die Aetwisen*. Deze vormen kunnen worden afgeleid van de waternaam Aetwisel. Als het hier inderdaad om een nederzetting gaat, komen voor de lokatie daarvan volgens Harenberg vooral de percelen die vanaf de zuidelijke helft van de Aetveldseweg naar het zuidwesten tot aan de landerijen van Nigtevecht opstrekken in aanmerking. Het bovengenoemde riviertje de Aetwisel, ofwel de kreekrug, zou dan als ontginningsbasis hebben gediend. Het is niet uitgesloten dat ook de bovenbeschreven vondsten, die echter 350 m

noordelijker en ten oosten van de Aetwiel zijn gedaan, in verband moeten worden gebracht met het verdwenen Overaetwiel.

IPP, Amsterdam

A. J. Guiran

Leden van AWN-afdeling Naerdincklant stelden een onderzoek in naar het op oude prenten afgebeelde schavot op het galgenveld. Aangetroffen werden overblijfselen van een cirkelvormig op houten stammetjes gefundeerd bakstenen muurtje, met een uitwendige diameter van ca 4.5 m.

Wieringen De veldkartering is (in tegenspraak met de in de kroniek over 1979 vermelde afsluiting) voortgezet op tot dusver niet belopen terreinen. Er werden acht vindplaatsen geregistreerd. Twee ervan kunnen als nederzettingsplekken worden opgevat: beide leverden een concentratie Laat-Middeleeuwse vondsten op; op één ervan werd tevens Vroeg-Middeleeuws (Merovingische en Karolingische periode) materiaal verzameld. De overige vindplaatsen leverden losse vondsten op uit Midden-IJzertijd (in één geval), Vroege en Late Middeleeuwen. Het onderzoek is uitgevoerd door de ROB (P.J. Woltering, J.W. Noordam), in de periode 1-5 december, en zal worden voortgezet.

Zaandam: Assendelft 2 In juli werd door enkele deelnemers aan het opgravingsproject Assendelver Polders (IJzertijd-Romeinse Tijd) in verband met egalisatie-werkzaamheden een kort onderzoek ingesteld naar een als Middeleeuwse woonplaats bekend staande terreinverhoging van ca 20 x 15 m. Ongeveer halverwege het dorp Assendelft en de Kayk, ter hoogte van Dorpsstraat 476, werd hier een huisplattegrond blootgelegd, vergelijkbaar met de in de Polder Buitenhuizen te Velsen opgegraven plattegrond (zie deze kroniek). Ook dit huis was waarschijnlijk éénschepig, nu minimaal 14 m lang en ca 6 m breed. De funderingen voor de staanders (afstand weer ca 2 m) bestaan hier echter uit in ondiepe kuilen (diameter ca 25 cm) ingegraven grote hoeveelheden kleine brokjes hout. Aan beide korte zijden van het huis werd een haardplaats aangetroffen. De wijze van afsluiten van de korte zijden bleef ook hier onduidelijk. Binnen het huis was een enkele malen opgehoogde kleivloer aangebracht. Het aangetroffen aardewerk bestaat ook hier weer uit kogelpot, Paffrath en Pingsdorf. Type en constructie van dit huis en dat in Velsen vormen een onderbreking van de traditie in het aangrenzende geest- en duingebied en zijn waarschijnlijk te verklaren als een aanpassing aan de woonomstandigheden in het veen.

IPP, Amsterdam

A.J. Guiran

Zeevang: Kwadijk-Hobrede De Vereniging Oud-Kwadijk is in de herfst van 1980 in samenwerking met de vakgroep Middeleeuwse archeologie van het IPP begonnen met een systematische veldkartering van het gebied tussen Kwadijk en de Middeleeuwse verlaten nederzetting nabij Hobrede.

Literatuur

- Bordes, F., 1961: *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. Bordeaux.
- Bosinski, G., 1967: *Die mittelpaläolithischen Funde im westlichen Mitteleuropa* (= Fundamenta A/4); Köln, Graz.
- Buurman, J., 1979: Cereals in Circles - Crop Processing Activities in Bronze Age Bovenkarspel (the Netherlands), in *Archaeo-Physika* 8, 21-37.
- Ente, P. J., 1963: Een bodemkartering van het tuinbouwcentrum De Streek, *Verslagen van landbouwkundige onderzoeken* nr. 68.16, Wageningen.
- Jaarverslag ROB* 1980 (in voorbereiding).
- Jelgersma, S./J. B. Breeuwer, 1975: Toelichting bij kaart glaciale verschijnselen gedurende het Saalien 1:600.000, in: W. H. Zagwijn/C. J. van Staalduinen, 1975: *Toelichting bij geologische overzichtskaarten van Nederland*, 93-103, Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Morel, J.-M.A.W., 1980: Velsen: Noord Spaarndammer polder, in: Woltering 1980, 243-5.
- Ruegg, G. H. J., 1977: Features of Middle Pleistocene Sandur deposits in the Netherlands, *Geologie en Mijnbouw* 56, 5-24.
- Stapert, D., 1976: Middle Palaeolithic finds from the northern Netherlands, *Palaeohistoria* 18, 43-72.
- Stapert, D., 1980: Het Middenpaleolithicum in Noord-Nederland, in: M. Chamalaun/H. T. Waterbolk (red.), 1980: *Voltooid verleden tijd?* Intermediair Bibliotheek, 63-82.
- Stapert, D., 1981: Rhenen (gem. Rhenen), *NKNOB (Archeologisch Nieuws)* 80, 56-63.
- Stapert, D., in druk: Archeological research in the Kwintelooijen pit, Municipality of Rhenen, the Netherlands, *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 35.
- Vries-Metz, W. H. de/J.-M. A. W. Morel, 1980: Polder Het Grootslag, in: Woltering 1980, 237-8.
- Vries-Metz, W. H. de, in druk: Farmland Reallocation and Aerial Archaeology in North Holland, the Netherlands. Publicatie *Symposium Luchtfotografie en Geofysische Prospecties in de Archeologie*, Brussel, 1979.
- Woltering, P. J., 1980: Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1979, *Holland* 12, 229-57.